

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія**

КОНЕВИЧ Ілля Володимирович

**ДОХОДИ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ:
СКЛАД, ДИНАМІКА ТА РЕЗЕРВИ ЗРОСТАННЯ**

спеціальність: 072 Фінанси, банківська справа та страхування
випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконав студент
групи ФФм-21
Коневич І.В.

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Коваль С.Л.

Випускну кваліфікаційну
роботу допущено до захисту:

" _____ " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **О. П. Кириленко**

ТЕРНОПІЛЬ - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ.....	7
1.1. Зміст та призначення доходів домогосподарств	7
1.2. Фактори впливу на формування доходів домогосподарств.....	13
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ	
ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ.....	21
2.1. Моніторинг складу, структури та динаміки доходів вітчизняних домогосподарств.....	21
2.2. Оцінка заробітної плати як основного джерела доходів домогосподарств України.....	28
2.3. Аналіз ролі соціальних допомог та інших надходжень у доходах вітчизняних домогосподарств.....	38
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3 РЕЗЕРВИ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ	
УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ	
ПЕРІОД.....	49
Висновки до розділу 3.....	57
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Основним завданням кожної демократичної держави є забезпечення добробуту громадян, задоволення їх потреб. Адже саме людина є рушієм подальшого розвитку національної економіки, однак без забезпечення певними благами (матеріальними та духовними) вона не може існувати, виконувати свої функції у суспільстві.

Підвищення рівня якості життя громадян України є запорукою соціально-економічного розвитку трудового потенціалу країни, яка проявляється у рівні задоволення потреб членів домогосподарств та характеризує кількісні та якісні сторони відтворення трудових ресурсів держави. Важливим показником вимірювання добробуту населення є доходи домогосподарств.

Рівень доходів домогосподарств відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку держави та виступають інструментом для забезпечення суспільного добробуту, підвищення якості робочої сили, та соціальної справедливості, сприяє зниженню соціальної напруги в суспільстві. Саме доходи домогосподарств є тим важелем, що стимулює внутрішній попит на товари та послуги та забезпечує подальший розвиток споживчого сектора національної економіки.

Війна, яка триває в Україні загострила кризові явища, які проявились в зменшенні рівня доходів домогосподарств, зростанні бідності, посиленні соціального розшарування суспільства. Внаслідок проведення бойових дій на території України, руйнування житла зросла кількість громадян, які втратили все майно, роботу та стали внутрішньо переміщеними особами. Саме тому, проблематика формування доходів, які отримують домашні господарства набула особливої актуальності.

Доходи домогосподарств як фінансова основа забезпечення рівня життя населення досліджувалася у працях численних вчених: І. Андрейцева, А. Берегулі, В. Булавинець, З. Ватаманюка, В. Горина, Т. Кізими, О. Кириленко,

С. Коваль, А. Колеватової, К. Кондрацької, Г. Коцюрубенко, І. Кузів, Л. Ліпич, К. Маркевич, Д. Нехайчука, А. Семенченко, І. Сидор, Р. Скриньковського, Т. Павлюк, С. Панчишина, О. Пищуліна, О. Піжук, М. Швайко, Г. Юрчик, Ю. Янель та ін. Разом з тим, існує потреба у подальшому дослідженні доходів домашніх господарств для виявлення їх характерних особливостей в умовах військового стану та сформулювати можливі напрями зростання та раціоналізації. Вищевикладені аргументи обумовили актуальність, мету, завдання та структуру випускної кваліфікаційної роботи.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних засад формування доходів домогосподарств, оцінювання їх складу та структури у динаміці, розроблення рекомендацій щодо можливих напрямів зростання доходів домогосподарства.

У відповідності до визначеної мети поставлено і вирішено такі основні завдання:

- дослідити зміст та призначення доходів домогосподарств;
- з'ясувати фактори впливу на формування доходів домогосподарств;
- здійснити моніторинг обсягу та структури доходів домогосподарств

України у динаміці;

- оцінити роль заробітної плати як джерела доходів домогосподарств

України;

- проаналізувати показники обсягу соціальних допомог та інших надходжень у складі доходів вітчизняних домогосподарств;

- дослідити перспективи зростання доходів домогосподарств України у післявоєнний період.

Об'єктом дослідження є доходи домогосподарства.

Предметом дослідження є теоретичні й практичні основи формування доходів домогосподарств.

Методологічною основою дослідження є система методів наукового дослідження економічних явищ і процесів, які стосуються формування доходів домогосподарств, як загальнонаукові, так і спеціальні методи. Під час

дослідження було застосовано такі методи: логічний (у процесі розкриття змісту та економічної сутності доходів домашніх господарств, розкриття призначення та ролі доходів домогосподарств), системний підхід, наукова абстракція (для розкриття специфічних рис доходів домогосподарств), узагальнення і систематизація (при розкритті особливостей доходів домогосподарств); аналіз та порівняння (для оцінки складу та структури доходів домогосподарств у динаміці), табличний метод (при побудові аналітичних таблиць), графічний (для наочного відображення результатів дослідження).

Теоретико-інформаційною основою дослідження є монографії, наукові публікації учених, офіційна та статистична інформація Державної служби статистики України, нормативно-правова база України, яка регламентує формування доходів домогосподарств.

Наукова новизна одержаних результатів. До результатів, що характеризують наукову новизну кваліфікаційної роботи належить дослідження впливу повномасштабної війни на формування доходів домогосподарств України.

Практичне значення одержаних результатів. Дослідження впливу повномасштабної війни на формування доходів домогосподарств України дало змогу сформулювати рекомендації щодо необхідності розроблення та реалізації економічної стратегії відбудови та розвитку післявоєнної економіки, спрямованої на підвищення рівня добробуту вітчизняних домогосподарств та зростання їх доходів. Доведено доцільність створення сприятливих умов для повернення українських біженців в Україну як запоруку економічного розвитку держави та зростання трудових доходів членів домогосподарств.

Апробація результатів дипломної роботи. Окремі результати дослідження опубліковано у збірниках тез наукових доповідей «Актуальні питання фінансової теорії та практики» (квітень 2023 р.) [51] та «Фінансове забезпечення сталого розвитку» (листопад 2023р.) [52].

Структура дипломної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Дипломна робота викладена на 68 сторінках, містить 21 рисунок, 13 таблиць. Список використаних джерел налічує 52 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ

1.1. Зміст та призначення доходів домогосподарств

Важко переоцінити роль та значення людини, як члена домогосподарства у суспільстві. Упродовж останніх десяти років значно збільшилась чисельність наукових досліджень основою яких є «людина», особливо активізувалися дослідження фінансової науки і практики з акцентом на домогосподарство. Характерними рисами таких досліджень стала комплексність: людина, як громадянин, як член домогосподарства, як отримувач доходів, як платник податків, як одержувач суспільних благ [1, с. 56].

Важливість досліджень у даній сфері доводить М. Швайко, яка доводить, що фінанси домогосподарств є однією із важливих сфер фінансової системи держави. У процесі життєдіяльності домогосподарства взаємодіють з усіма іншими сферами, оскільки забезпечують суб'єктів господарювання визначальним фактором виробництва (робочою силою), отримують плату за трудові ресурси (основне джерело доходів домогосподарства) [2, с. 47]. Взаємодіючи із сферою державних фінансів члени домогосподарств сплачують податки та отримують численні соціальні виплати. На фінансовому ринку члени домогосподарств виступають інвесторами, коли вкладають заощадження у фінансові активи, позичальниками, коли звертаються за кредитними коштами. В умовах війни, громадяни підтримують економіку купуючи військові облігації та інвестують кошти у поразку росії, у нашу перемогу [3].

Враховуючи важливу роль домогосподарств в ефективності функціонування фінансової системи держави, вважаємо, що дослідження їх доходів є актуальним та заслуговує на увагу. Адже саме доходи домогосподарств визначають рівень життя та добробуту громадян, що у свою чергу впливає на соціально-економічний розвиток держави загалом [2, с. 47].

Про рівень результативності економічних змін у суспільстві свідчать не тільки досягнення певної економічної стабільності, але й позитивні зміни у добробуті населення, оскільки рівень життя населення – є важливим показником стану економічної системи та умовою її подальшого розвитку [4, с. 153].

Домогосподарства, відповідно до системи національних рахунків, є одними із п'яти секторів економіки України. У процесі життєдіяльності домогосподарства отримують доходи, які є критерієм оцінки добробуту суспільства. На думку О.І. Піжук, доходи є не лише «основним джерелом забезпечення матеріальних і нематеріальних потреб для розвитку особистості, а й головним джерелом формування купівельної спроможності – важливого чинника економічного розвитку будь-якої країни» [4, с. 154].

Проведений критичний аналіз існуючих підходів до трактування поняття «доходи домогосподарств» дозволив виявити відсутність єдиного підходу до його трактування. Вчені по-різному тлумачать дану категорію, оскільки вона є складною та має глибокий внутрішній зміст. Розглянемо основні бачення науковців.

Автори «Економічного енциклопедичного словника» [5] трактують доходи з трьох боків: як гроші, різниця між доходами і видатками, як дивіденди та відсотки (рис. 1.1).

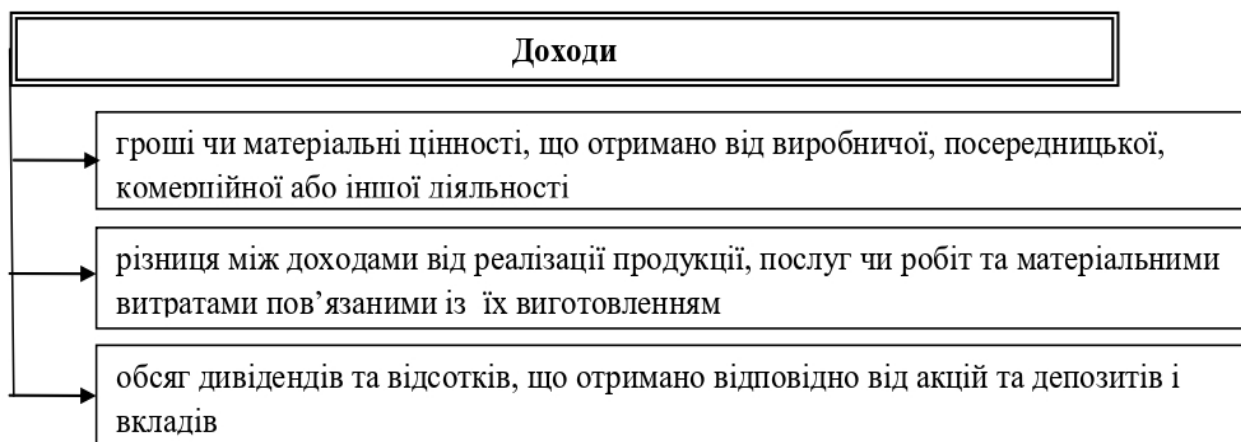

Рис. 1.1. Підходи до трактування поняття «доходи»

Примітка. Узагальнено та складено за [5, с. 78]

На думку В. Омельчук, доходи домогосподарств створюють можливості для підвищення рівня суспільного добробуту та соціальної справедливості при цьому сприяють забезпеченню сталого розвитку [6, с. 8]. Вчена здійснила дослідження ролі доходів домогосподарств для забезпечення сталого розвитку (рис. 1.2).

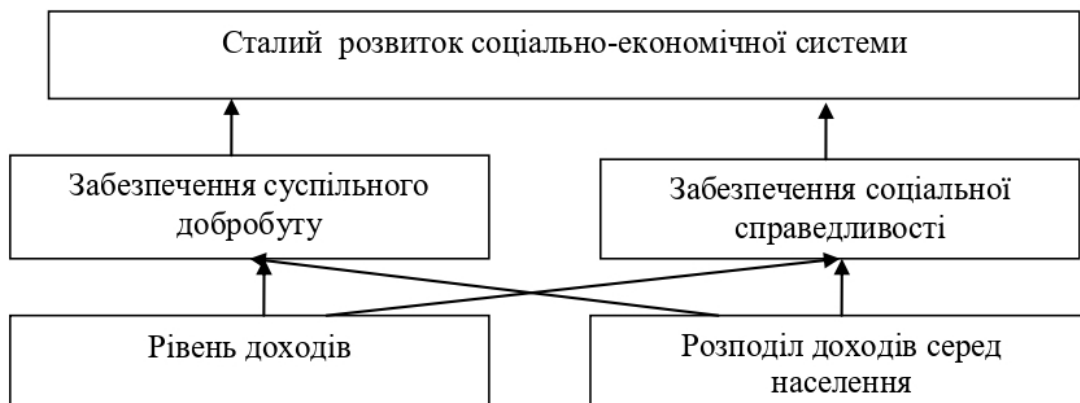

Рис. 1.2. Функції доходів домогосподарств у забезпеченні сталого розвитку соціально-економічної системи [6, с. 8]

Близький за змістом підхід при вивченні особливостей формування доходів домогосподарств застосовує С. Коваль. На думку вченої, саме доходи, які отримують домогосподарства під час життєдіяльності є основою для характеристики рівня життя населення в Україні [7, с. 91].

На думку С. Панчишина, при визначення доходів домогосподарств доцільно застосовувати поняття «грошових потоків», зокрема: «потік заробітної плати, дивідендів, відсотків, інших грошових надходжень, котрі отримує особа чи країна упродовж певного періоду часу (переважно року)» [8, с. 552].

На думку Т. О. Кізими, при визначенні доходів не доцільно їх обмежувати виключно грошовими надходженнями та не враховувати натуральні доходи. Вчена для дослідження доходів домогосподарств застосувала матеріально-речовий підхід: грошові доходи та не грошові (натуральні) доходи (рис. 1.3).

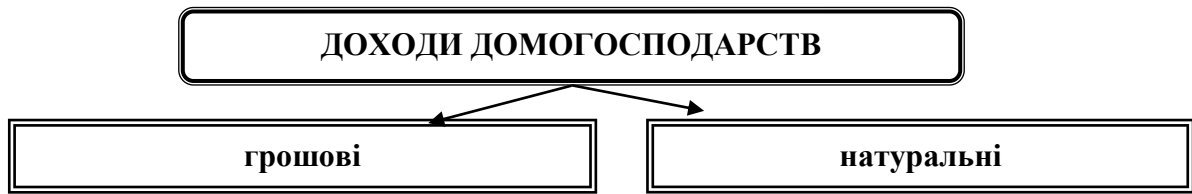

Рис. 1.3. Склад доходів домогосподарств

Примітка. Узагальнено та складено за [9, с. 141]

Під негрошовими (натуральними) доходами домогосподарств розуміють продукцію особистого підсобного господарства, яка не реалізується, а залишається домогосподарством для власного споживання. До негрошових доходів також належать численні соціальні послуги, які отримано від установ соціальної сфери, безкоштовна натуральна допомога від громадських організацій чи держави або інших домогосподарств, інші соціальні пільги.

На думку Т. О. Кізими, у процесі дослідження доходів домогосподарств, важливо враховувати також ті кошти, які обертаються в межах тіньової економічної діяльності членів домогосподарств і є важливим джерелом їх доходів [9, с. 141].

Грунтовне дослідження доходів домогосподарств дозволило Т. О. Кізімі виокремити два основні підходи при вивченні доходів домогосподарств: «макроекономічний, що розглядає населення як важливий суб'єкт економічної системи, і мікроекономічний, що вивчає процеси формування, розподілу, перерозподілу та використання доходів домогосподарств» [9, с. 142].

У нерозривній єдності доходів населення та якості їх життя переконана І. Андрейцева. На думку вченої, при інших однакових умовах у регіонах, де низький рівень життя внаслідок недостатнього рівня доходів, спостерігається мінімальне споживання, знижується рівень освіти та тривалості життя, якості і продуктивності праці [10].

На думку М. Швайко, саме розмір доходів домогосподарств визначає рівень їх життя [2, с. 48].

Заслуговує на увагу дослідження здійснене Т. Смовженко, яка вважає, що «доходи домогосподарства – це сукупність надходжень грошових коштів та матеріальних цінностей, які отримує сім'я впродовж певного проміжку часу (тиждень, місяць, квартал, рік)» [11, с. 124].

Зовсім інше бачення доходів домогосподарств висловлюють автори підручника «Фінанси» – всі матеріальні та інші блага, котрі надходять у розпорядження домогосподарств внаслідок розподільчих та перерозподільчих процесів валового внутрішнього продукту [12, с. 353].

У процесі вивчення праць науковців, зацікавило дослідження С. Салиги та В. Гнеушева. Вчені, для трактування фінансових ресурсів домогосподарства застосовують поняття доходів. На думку науковців, фінансовими ресурсами домогосподарства є «сукупні доходи, які знаходяться в його розпорядженні та забезпечують матеріальну базу для життєдіяльності, відтворення та реалізації особистісного потенціалу його членів» [13, с. 88].

Вважаємо, що трактування доходів домогосподарств, запропоноване Т. Кізімою є найбільш влучним: «це сукупність надходжень упродовж певного періоду часу з усіх можливих джерел у грошовій та натуральній формах, які збільшують активи домогосподарства і можуть бути спожиті ним без зменшення реальної вартості його майна» [9, с. 148].

Досліджуючи доходи домогосподарств вчені застосовують різні класифікаційні ознаки. Так, для кожного домогосподарства притаманні певні особливості формування доходів, які залежать від можливостей їх регулярно отримувати (рис. 1.4).

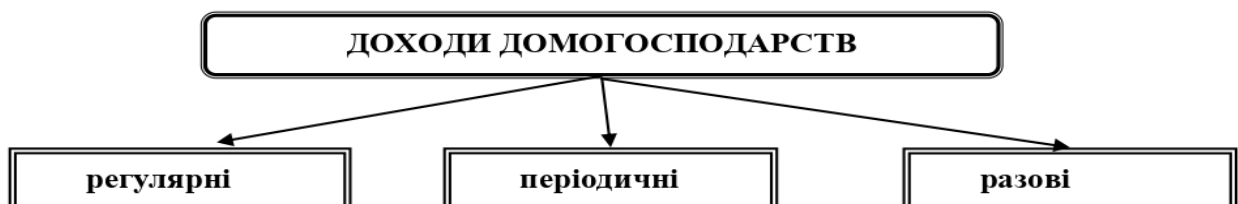

Рис. 1.4. Класифікація доходів домогосподарств за періодичністю їх надходження

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [9, с. 149]

Так, для домогосподарств члени яких мають постійне місце роботи характерним є отримання регулярних (стабільних) доходів, які є прогнозованими та постійними.

Для самозайнятих осіб, до яких відносять художників, письменників, а також домогосподарства, котрі отримують доходи від домашнього підсобного господарства (переважно сезонного) характерним є отримання періодичних доходів. Для художників та письменників – це доходи у формі авторських гонорарів, для домогосподарств, які проживають на сільській території – доходи від продажу сезонної продукції підсобного господарства.

Також домогосподарства іноді отримують одноразові (випадкові) доходи у формі подарунків, спадщини, виграшів у лотереях, доходів від реалізації власного майна.

На думку Л. Г. Ліпич, О. А. Івашко та С. В. Мостенець доходи домогосподарств найбільш доцільно вивчати виходячи із їх економічного походження (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Класифікація доходів домогосподарств за економічним походженням

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [14, с. 33]

Державна служба статистики України визначає доходи населення як «суму грошових коштів і матеріальних благ, котрі спрямовано на підтримання фізичного і морального, економічного та інтелектуального стану людини та на задоволення її основних потреб» [15, с. 70]. При здійсненні статистичних

досліджень у сфері доходів населення, Державна служба статистики України враховує усі доходи, які нараховані у грошовій та натуральній формі (рис. 1.6).

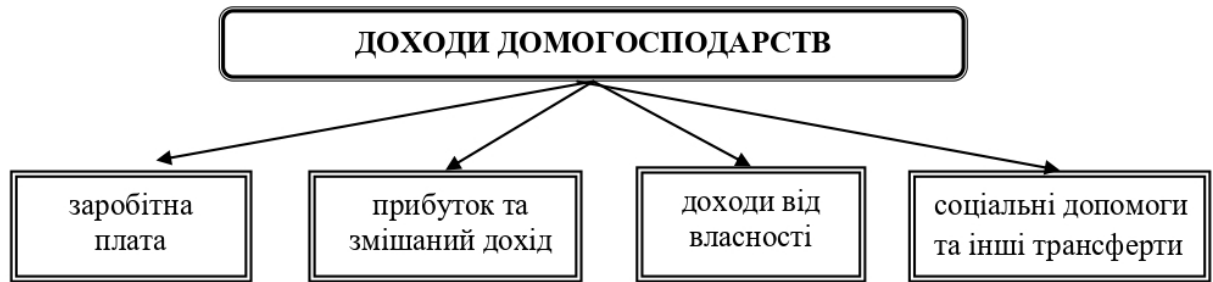

Рис. 1.6. Класифікація доходів домогосподарств що застосовується Державною службою статистики України

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [15, с. 70]

Проведений критичний аналіз поглядів вітчизняних вчених щодо трактування доходів домогосподарств дозволяє виокремити два підходи: макроекономічний та мікроекономічний. З позиції макрорівня, доходи домашніх господарств формуються у результаті здійснення перерозподільних відносин, внаслідок яких вартість, яка створена у суспільстві розподіляється між власників факторів виробництва для подальшого споживання існуючих благ і послуг.

З позиції макрорівня, доходи домогосподарств представляють собою усі надходження (у грошовій та негрошовій формі), котрі отримано домашніми господарствами і які використовуються для особистого споживання, духовного та інтелектуального, фізичного, розвитку його членів без зменшення реальної вартості його майна.

1.2. Фактори впливу на формування доходів домогосподарств

Доходи домогосподарств є фінансовою основою для задоволення різних матеріальних та духовних потреб громадян. На формування доходів домогосподарств чинять вплив численні фактори. Переважна більшість вчених

вказує на вплив на процес формування доходів домогосподарств як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

Разом з тим, Р. М. Скриньковський та С. Р. Леськів наголошують, що роль доходів підвищується в умовах нестабільності, порушенні рівноваги в економічній, соціальній та фінансовій сферах [16, с. 26].

На впливі саме зовнішніх чинників на формування доходів домогосподарств зосереджує увагу Г. М. Коцюрубенко. Вчена зазначає, що у процесі функціонування домогосподарства залучаються до економічних процесів та приймають участь у розподілі ВВП, що обумовлює вплив факторів зовнішнього середовища на формування їх формування доходів [17].

С.А. Навроцький та І.В. Петлін до основних факторів, які впливають на формування доходів домогосподарств відносять:

- чисельність працівників працездатного віку, котрі володіють відповідним рівнем знань та кваліфікації;
- економічну та політичну ситуацію в державі, рівень її нестабільності;
- рівень інфляції та інфляційні очікування;
- чисельність безробітних та показники ринку праці;
- чисельність пенсіонерів, непрацюючих громадян та таких, які перебувають на утриманні домогосподарств;
- обсяг заборгованостей по виплаті заробітної плати [18, с. 50].

Заслуговує на увагу думка А. Семенченко, який вважає, що в Україні на формування доходів домогосподарств переважно впливають макроекономічні фактори. На відміну від розвинутих держав, де особливий вплив мають індивідуальні фактори, в Україні значну роль відіграють макроекономічні, пов'язані з існуванням значних структурних диспропорцій в економіці та обмеженим доступом громадян до економічних факторів виробництва, і як наслідок – до можливостей отримувати доходів [19, с. 42].

Дослідження практики формування доходів вітчизняних домогосподарств дозволило І. Сидор та В. Горину, зробити висновок про негативний вплив безробіття та високого рівня монополізації економіки, споживацької поведінки

населення (очікування отримання безкоштовних соціальних благ та послуг від держави), недостатньої розвиненості ринкової інфраструктури та умов для розвитку приватного бізнесу [20, с. 60] (рис. 1.7).

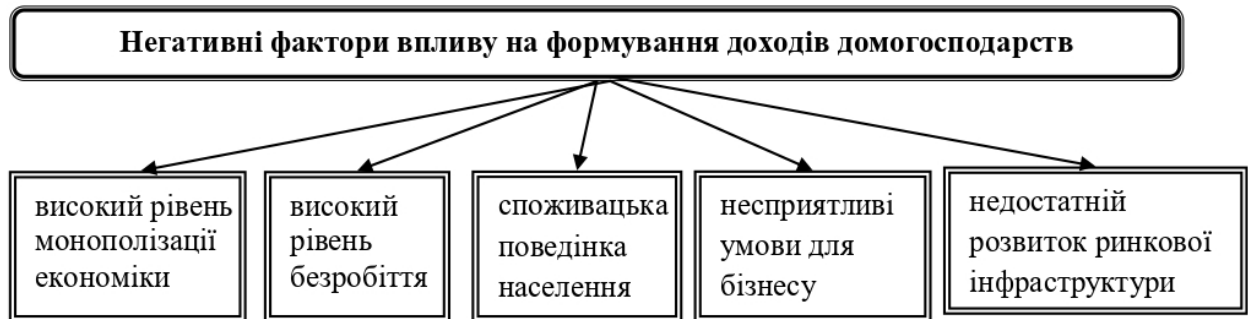

Рис. 1.7. Негативні фактори впливу на формування доходів домогосподарств

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [20, с. 60]

Монопольне становище окремих суб'єктів господарювання дає їм можливість коригувати пропорції розподілу ресурсів на свою користь. Так, за допомогою рентних доходів такі суб'єкти господарювання мають можливість отримувати значну частину доходів внаслідок їх перерозподілу (від широких верств населення до обмеженого кола осіб), що негативно впливає на формування доходів більшості домогосподарств та поглиблює асиметрію фінансових можливостей різних суспільних груп.

Проблеми на ринку праці, неможливість працевлаштування мінімізує обсяги доходів від трудової зайнятості населення. Крім того, можливість отримувати соціальні виплати як безробітна особа іноді призводить до споживацької поведінки громадян. Проведені дослідження дозволили з'ясувати, що існує певна частина домогосподарств, члени якої вважають, що держава повинна приймати участь у забезпеченні їхнього добробуту [20, с. 60]. Для таких домогосподарств характерним є очікування отримання різноманітних соціальних виплат від держави. Такі споживацькі настрої частини населення активно використовуються як важіль політичної боротьби, коли певні політичні сили гарантують високий рівень соціальних стандартів.

В Україні ринок цінних паперів є недостатньо розвиненим, тому широкі верстви населення не мають можливостей отримувати додаткові доходи вкладаючи кошти у фінансові інструменти. На фондовому ринку переважно здійснюються операції купівлі-продажу державних боргових цінних паперів, а можливості придбання цінних паперів корпорацій чи фінансових інституцій (наприклад, пайових інвестиційних фондів) є незначною. Нерозвинутим є фінансове посередництво інвестиційних компаній та інститутів спільного інвестування. Така ситуація посилюється на фоні недовіри населення до таких фінансових інституцій, при відсутності налагодженого механізму захисту інтересів вкладників.

Недостатньо сприятливі умови для ведення бізнесу зумовлюють низьку підприємницьку активність громадян та, відповідно, низький рівень доходів населення від такої діяльності. З метою вирішення проблем у даному напрямку доцільно в межах економічної політики сформувати сприятливі умов для започаткування та ведення бізнесу. До основних вад належать: слабкий захист прав інвесторів, високий рівень корупції тощо. На думку І. Сидор та В. Горина, для подолання негативного впливу цього фактора слід на загальнодержавному рівні реалізувати заходи спрямовані на «поліпшення ділового клімату, спрощення податкової системи, ефективності боротьби з корупцією» [20, с. 60].

На думку О. Заклекти та В. Булавинець, формування доходів домогосподарств супроводжується впливом численних факторів, які виникають у політичній, економічній та демографічній сферах, залежать від території проживання, тому вчені запропонували згрупувати їх відповідно до рівня впливу (див. рис. 1.8). Вчені доводять, що здібності людини (фізичні та інтелектуальні), рівень освіти, професійні навички та рівень кваліфікації, сфера зайнятості, наявність досвіду роботи чи ведення бізнесу, володіння підприємницькими здібностями або іншими унікальними талантами, мотивація і працьовитість, володіння певною власністю (ресурсами, майном чи цінними паперами) є тими особистими чинниками, що впливають на можливості формування та обсяг доходів домогосподарства.

Рис. 1.8. Фактори впливу на формування доходів домогосподарств

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [21]

Також, на формування доходів домогосподарств впливають фактори, які формуються на мікрорівні та визначаються трудовою діяльністю особи. До таких факторів впливу належать: сфера діяльності, організаційна форма суб'єкта господарювання (підприємство, приватна фірма, бюджетна установа або організація), форма власності, розташування, місце на товарному та ресурсному ринках, рівень технічної оснащеності тощо.

Визначальний на формування доходів домогосподарств належать чинникам макrorівня. До таких факторів впливу, що визначаються особливостями національної економіки належать: економічний потенціал держави, ефективність національного виробництва, досконалість системи оподаткування, розвиненість та довіра до інститутів соціального партнерства, котрі регулюють соціально-трудова відносини тощо [21].

Крім того, на можливості формування доходів домогосподарств впливають: місце проживання та трудової діяльності, природно-кліматичні умови, менталітет та національні особливості, щільність розселення.

Дослідження факторів, що зумовлюють зниження доходів домогосподарств здійснено М. Швайко. Науковець вказує, такими факторами є: інфляція, яка супроводжується зниженням купівельної спроможності грошової

одиниці, запровадження нових (додаткових) податків, що їх сплачує населення; підвищення відсотків за кредитами [2, с. 58].

Г. Коцюрубенко підтримує позицію вчених про особливий вплив макроекономічних факторів формування доходів вітчизняних домогосподарств і наголосила на необхідності дослідження саме негативного їх впливу [17].

Дослідження факторів, що формуються на макрорівні і впливають на формування доходів домогосподарств дозволило вченим М. Талавирі, І. Дворник та Г. Македон зробити припущення про їх не контрольованість (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Фактори, що впливають на формування доходів домогосподарств на макрорівні [22, с. 68]

Економічні	Соціальні	Демографічні
– розвиток виробництва	– прожитковий мінімум	– чисельність населення
– динаміка ВВП	– мінімальна заробітна плата	– склад сім'ї
– продуктивність праці	– мінімальна пенсія	– статево-вікові групи
– податкова політика	– соціальна інфраструктура	– міграція
– цінова політика	– рівень безробіття	– природно-кліматичні умови місця проживання
– індекс споживчих цін	– соціальна активність	
– рівень валютного курсу	– рівень професійної освіти	
– темп інфляції	– родинні зв'язки	
– дефіцит бюджету		

Науковці М. Талавиря, І. Дворник та Г. Македон виділяють три основні групи чинників впливу на формування доходів домогосподарств: соціальні, економічні, демографічні. Стан економіки, зокрема її ефективність, система оподаткування, обсяг валового внутрішнього продукту, цінова політика є тими економічними факторами вплив яких важко переоцінити.

Не менший вплив на рівень доходів населення мають соціальні гарантії та стандарти (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата та пенсія), рівень безробіття, розвиненість та довіра до інститутів соціального партнерства, які впливають соціально-трудова відносини, соціальна активність громадян.

Крім того, рівень доходів домогосподарств визначається демографічними факторами серед яких: наявність непрацездатних членів домогосподарства та їх

кількість; співвідношення працюючих і непрацюючих; кількість дітей), міграція населення. Місце проживання членів домогосподарства впливає на можливості працевлаштування, рівень середньої заробітної плати у регіоні і відповідно на можливості отримання певного рівня доходів.

В нинішніх умовах, основним фактором, що впливає на функціонування держави, життєдіяльність її громадян і, звичайно, на формування доходів домогосподарств є війна, яка вже другий рік відбувається на території України. Повномасштабна війна призвела до руйнування цивільної та економічної інфраструктури, масової внутрішньої та зовнішньої міграції населення, призупинення або згорання виробництва суб'єктів господарювання на тимчасово окупованих територіях або там, де відбуваються активні бойові дії, від порушення логістичних та виробничих зв'язків постраждала вся економіка нашої держави. Спричинені війною наслідки призвели до значних втрат доходів населення. Як свідчать дослідження Групи «Рейтинг», у 64 % українців відбулося зниження рівня доходів у цей період [23]. Так, «у 18 % опитаних незначно зменшився дохід, у 32 % – значно зменшився, 14 % втратили практично всі доходи» [23]. Серед опитаних – лише 20,5 % громадян, які працюють не відчували зниження заробітної плати.

За оцінкою Міжнародної організації праці за період війни (порівняно із довоєнним періодом) втрачено 4,8 млн. робочих місць, що складає 30% робочих місць, які існували в Україні до війни [24]. Найбільше відчували фінансові втрати домогосподарства, які проживали на Півдні і Сході.

Підсумовуючи вищевикладене зауважимо, що найважливішою умовою зростання доходів домогосподарств на сучасному етапі є завершення війни нашою перемогою. У період післявоєнної відбудови перед державою стоїть завдання подолання впливу негативних факторів впливу на формування доходів вітчизняних домогосподарств, які передбачатимуть здійснення заходів, які будуть спрямовані на розвиток та відбудову економіки, створення сприятливого інвестиційного середовища.

Висновки до розділу 1

Доходи домогосподарств представляють собою усі надходження (у грошовій та негрошовій формі), котрі отримано домашніми господарствами і які використовуються для особистого споживання, духовного та інтелектуального, фізичного, розвитку його членів без зменшення реальної вартості його майна.

Доходи домогосподарств є фінансовою основою для задоволення різних матеріальних та духовних потреб громадян. На формування доходів домогосподарств чинять вплив внутрішні та зовнішні фактори.

В Україні на формування доходів домогосподарств переважно впливають макроекономічні фактори. Виявлено, що на відміну від розвинутих держав, де особливий вплив мають індивідуальні фактори, в Україні значну роль відіграють макроекономічні, пов'язані з існуванням значних структурних диспропорцій в економіці та обмеженим доступом громадян до економічних факторів виробництва, і як наслідок – до можливостей отримувати доходів.

В нинішніх умовах, основним фактором, що впливає на функціонування держави, життєдіяльність її громадян та на формування доходів домогосподарств є війна, що призвело до руйнування цивільної та економічної інфраструктури, масової внутрішньої та зовнішньої міграції населення, призупинення або згорання виробництва суб'єктів господарювання на тимчасово окупованих територіях або там, де відбуваються активні бойові дії, від порушення логістичних та виробничих зв'язків постраждала вся економіка нашої держави. Спричинені війною наслідки призвели до значних втрат доходів населення.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

2.1. Моніторинг складу, структури та динаміки доходів вітчизняних домогосподарств

Доходи населення є важливим показником, котрий найбільше відображає рівень життя громадян. Отримуючи у розпорядження доходи члени домогосподарств використовують їх для задоволення власних потреб (фізіологічних, культурних, інтелектуальних, освітніх). Для держави доходи домогосподарств є індикатором, який відображає соціально-економічний стан у державі. Зміни динаміки обсягів та пропорцій розподілу доходів домогосподарств впливають на підвищення або згладження соціальної напруги у суспільстві. Саме тому виявлення тенденцій та структури доходів домогосподарств дає можливість оцінити рівень життя населення в Україні та розробити заходи, які сприятимуть покращенню добробуту громадян.

Сукупні доходи домогосподарств відображають обсяг усіх матеріальних та інших благ, котрі є у розпорядженні домогосподарств. Динаміка доходів вітчизняних домогосподарств представлена у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка грошових доходів домогосподарств України у 2017–2021 рр.

Період	Доходи всього, млрд. грн.	Абсолютний приріст, млрд. грн.	Темп зростання, %
2017 р.	2652,1	-	-
2018 р.	3219,5	567,4	121,4
2019 р.	3744,1	524,6	116,3
2020 р.	4045,2	301,1	108,0
2021 р.	4698,6	653,4	116,2

Примітка. Складено та розраховано за даними [25; 26]

Оцінка показників обсягу доходів вітчизняних домогосподарств у динаміці (див. табл. 2.1), дозволяє зробити висновок про стабільне зростання досліджуваного показника. Так, упродовж усього аналізованого періоду доходи населення зростали: від 2652,1 млрд. грн. у 2017 р. до 3219,5 млрд. грн. у 2018 р. (темп зростання 121,4%, абсолютний приріст – 567,4 млрд. грн.); до 3744,1 млрд. грн. у 2019 р. (темп зростання 116,3%, абсолютний приріст – 524,6 млрд. грн.); до 4045,2 млрд. грн. у 2020 р. (темп зростання 108,0%, абсолютний приріст – 301,1 млрд. грн.); до 4698,6 млрд. грн. у 2021 р. (темп зростання 116,2%, абсолютний приріст – 653,4 млрд. грн.).

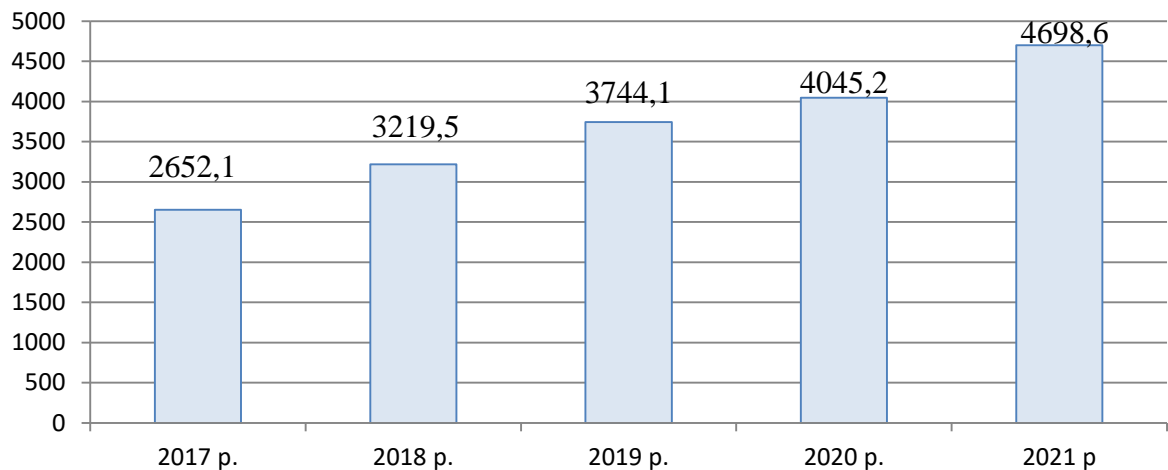

Рис. 2.1. Динаміка грошових доходів домогосподарств України у 2017–2021 рр., млрд. грн.

Показники динаміки доходів вітчизняних домогосподарств відображені графічно (рис. 2.1) демонструють стабільне зростання доходів домогосподарств України упродовж усього аналізованого періоду: від 2652,1 млрд. грн. у 2017 р. до 4698,6 млрд. грн. у 2021 р.

На можливості отримання доходів домогосподарств, іншими словами на їх обсяг впливає географічний фактор, іншими словами, місце проживання членів домогосподарства. Саме тому, заслуговує на увагу аналіз доходів вітчизняних домогосподарств у територіальному розрізі (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Динаміка та структура доходів домогосподарств України
за регіонами у 2017–2021 рр.**

Показники	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Доходи всього	2652,1	100	3219,5	100	3744,1	100,0	4045,2	100,0	4698,6	100,0
Вінницька	94,4	3,6	112,9	3,5	129,8	3,5	138,6	3,4	158,3	3,4
Волинська	53,2	2,0	63,7	2,0	71,5	1,9	77,7	1,9	89,3	1,9
Дніпропетровська	245,8	9,3	305,5	9,5	352,5	9,5	384,5	9,5	434,8	9,3
Донецька	141,3	5,3	174,1	5,4	197,8	5,3	210,2	5,2	237,7	5,1
Житомирська	70,1	2,6	83,7	2,6	96,6	2,6	102,5	2,5	117,4	2,5
Закарпатська	56,6	2,1	67,3	2,1	77,6	2,1	84,3	2,1	96,6	2,1
Запорізька	122,8	4,6	149,1	4,6	166,5	4,5	178,2	4,4	202,5	4,3
Івано-Франківська	73,5	2,8	86,9	2,7	97,9	2,6	106,2	2,6	122,1	2,6
Київська	117,7	4,4	145,7	4,5	171,7	4,6	186,6	4,6	227,5	4,8
Кіровоградська	54,5	2,1	64,5	2,0	71,7	1,9	76,9	1,9	87,5	1,9
Луганська	49,3	1,9	60,1	1,9	65,9	1,8	71,1	1,8	82,2	1,7
Львівська	152,2	5,7	185,9	5,8	217,0	5,9	235,1	5,8	279,1	5,9
Миколаївська	67,5	2,5	81,5	2,5	91,7	2,5	99,0	2,4	115,2	2,5
Одеська	153,6	5,8	188,3	5,8	222,0	6,0	245,2	6,1	280,2	6,0
Полтавська	92,8	3,5	112,8	3,5	129,9	3,5	138,9	3,4	162,0	3,4
Рівненська	61,8	2,3	72,8	2,3	81,3	2,2	88,1	2,2	102,2	2,2
Сумська	67,3	2,5	80,3	2,5	90,5	2,4	96,6	2,4	112,2	2,4
Тернопільська	52,2	2,0	61,7	1,9	69,0	1,9	74,5	1,8	88,2	1,9
Харківська	175,9	6,6	216,3	6,7	246,1	6,7	263,2	6,5	313,4	6,7
Херсонська	57,1	2,2	67,9	2,1	75,7	2,0	83,2	2,1	95,5	2,0
Хмельницька	73,5	2,8	87,2	2,7	96,9	2,6	105,1	2,6	121,8	2,6
Черкаська	69,4	2,6	82	2,5	93,0	2,5	99,8	2,5	117,9	2,5
Чернівецька	43,5	1,6	51,3	1,6	57,7	1,6	62,7	1,5	72,8	1,5
Чернігівська	58,2	2,2	68,6	2,1	77,0	2,1	82,9	2,0	96,3	2,0
м. Київ	447,6	16,9	548,9	17,0	652,1	17,6	754,3	18,6	885,9	18,9

Примітка. Складено та розраховано за даними [25; 27]

Оцінка показників (табл. 2.2) дозволяє зробити висновок про високий рівень поляризації доходів домогосподарств у територіальному розрізі. Як бачимо, найбільше доходів отримують домогосподарства, котрі проживають у м. Києві (16,9–18,9% від загального обсягу доходів вітчизняних

домогосподарств). Значна частина доходів населення припадає на Дніпропетровську область (9,3–9,5%), Харківську область (6,5–6,7%), Одеську область (5,8–6,1%), Львівську область (5,7–5,9%).

Домогосподарства Тернопільської області упродовж 2017–2021 рр. отримували менше до 2% від загального обсягу доходів вітчизняних домогосподарств: 2,0% – у 2017 р.; 1,9% – у 2018 р.; 1,9% – у 2019 р.; 1,8% – у 2020 р.; 1,9% – у 2021 р. (див. табл. 2.2).

Нижчі показники доходів домогосподарств (порівняно із Тернопільською областю) характерні лише для Чернівецької області: 1,6% – у 2017– 2019 рр. та 1,5% – у 2020–2021 рр.

До причин диференціації доходів домогосподарств, котрі проживають на різних територіях належать:

- розвиток інфраструктури,
- особливість галузевої структури економіки;
- природно-ресурсні особливості;
- інвестиційний, фінансовий та інноваційний потенціал території.

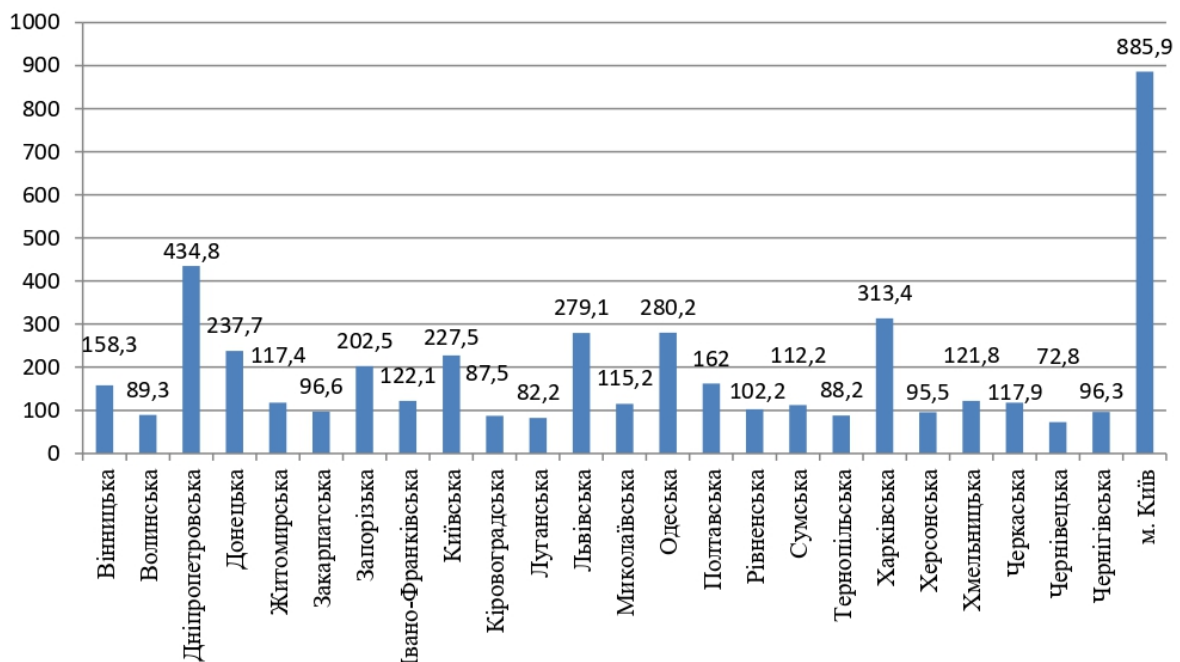

Рис. 2.2. Доходи домогосподарств України за регіонами у 2021 р., млрд. грн.

Наочне зображення розподілу доходів домогосподарств за регіонами дозволяє побачити диференціацію доходів населення, яке проживає на різних територіях. Так, найвищим обсягом доходів вирізняється м. Київ – столиця нашої держави, котре має спеціальний статус та є окремою територіальною одиницею. І хоча за розміром території Київ є найменшим, у порівнянні із областями тут розміщена велика кількість підприємств, організацій, установ, значні пропозиції на ринку праці.

Таблиця 2.3

**Динаміка наявних доходів у розрахунку на одну особу по регіонах
у 2017–2021 рр., грн.**

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Україна	47762,7	58442	69140	74688	86016
Вінницька	43725,0	55734	65503	70939	81970
Волинська	38068,7	46120	53990	57973	65481
Дніпропетровська	54215,4	74755	89042	94804	107671
Донецька	24947,5	33840	39843	42219	47604
Житомирська	41786,6	52715	62571	66651	76107
Закарпатська	33281,7	41418	47852	52379	58844
Запорізька	52726,9	65065	76062	83309	93475
Івано-Франківська	39325,5	48724	56514	61088	68561
Київська	50320,5	65623	76232	80274	96293
Кіровоградська	40877,2	50373	58461	64510	73146
Луганська	16468,2	21252	24975	27274	31390
Львівська	44194,2	56592	67353	73092	85195
Миколаївська	43851,8	55469	64700	69884	81870
Одеська	48473,7	63153	75288	82007	93001
Полтавська	47075,3	61649	72843	78813	92260
Рівненська	38881,3	49184	55917	59350	67727
Сумська	44323,3	655829	65932	71955	83307
Тернопільська	35211,2	43577	50536	55776	65084
Харківська	46789,7	56421	66547	75923	88863
Херсонська	40242,6	50195	58129	63853	73624
Хмельницька	42349,6	50640	58934	65411	75606
Черкаська	40589,0	50600	59626	64852	76673
Чернівецька	36215	42762	49142	54178	61612
Чернігівська	42501	51213	59972	65815	73742
м. Київ	117208	143676	173677	182547	211620

Примітка. Складено за даними [25; 27]

Для об'єктивної оцінки рівня доходів домогосподарств у розрізі регіонів доцільно оцінити показники доходів у перерахунку на одну особу (оскільки загальні показники обсягу доходів не дають реальної картини рівня добробуту окремо взятого домогосподарства) (див. табл. 2.3).

Оцінка динаміки показника доходів, що припадають на одну особу свідчить його стабільне зростання у 2017–2022 рр. як по Україні загалом, так і по окремо взятих регіонах (див. табл. 2.3).

Порівняння показників наявних доходів на одну особу по окремо взятих регіонах ще раз підтверджує існування проблеми поляризації доходів населення, яке проживає у різних областях України. Зрозуміло, що різниця в обсязі доходів, які припадають на одну особу пояснює процеси пов'язані із поглибленням майнового розшарування населення. Так, показника доходів, що припадають на одну особу по Україні складав 47,8 тис. грн. доходів у 2017 р., 58,4 тис. грн. у 2018 р., 69,1 тис. грн. у 2019 р., 74,7 тис. грн. у 2020 р., 86,0 тис. грн. у 2021 р. (див. табл. 2.3).

Найвищим рівнем показника наявних доходів на одну особу характеризуються домогосподарства, які проживають у м. Київ: 117,2 тис. грн. доходів у 2017 р., 143,7 тис. грн. у 2018 р., 173,7 тис. грн. у 2019 р., 182,5 тис. грн. у 2020 р., 211,6 тис. грн. у 2021 р. (див. табл. 2.3).

На другому місці за обсягом показника наявних доходів на одну особу члени домогосподарств, які у живуть Дніпропетровській області: 54,2 тис. грн. доходів у 2017 р., 74,7 тис. грн. у 2018 р., 89,0 тис. грн. у 2019 р., 94,8 тис. грн. у 2020 р., 107,7 тис. грн. у 2021 р. (див. табл. 2.3).

Доволі високий рівень життя також характерний для членів домогосподарств, які проживають у Київській області: 50,3 тис. грн. доходів у 2017 р., 65,6 тис. грн. у 2018 р., 76,2 тис. грн. у 2019 р., 80,3 тис. грн. у 2020 р., 96,3 тис. грн. у 2021 р. (див. табл. 2.3).

Загалом, у шести областях рівень досліджуваного показника у 2021 р. перевищував середній рівень по Україні.

Для жителів Тернопільської області показник наявних доходів на одну особу є значно нижчим за середні показники по Україні: 35,2 тис. грн. доходів у 2017 р., 43,6 тис. грн. у 2018 р., 50,5 тис. грн. у 2019 р., 55,8 тис. грн. у 2020 р., 65,1 тис. грн. у 2021 р. (див. табл. 2.3).

Показник наявних доходів у розрахунку на одну особу у розрізі регіонів України у 2021 р. відображено на рис. 2.3.

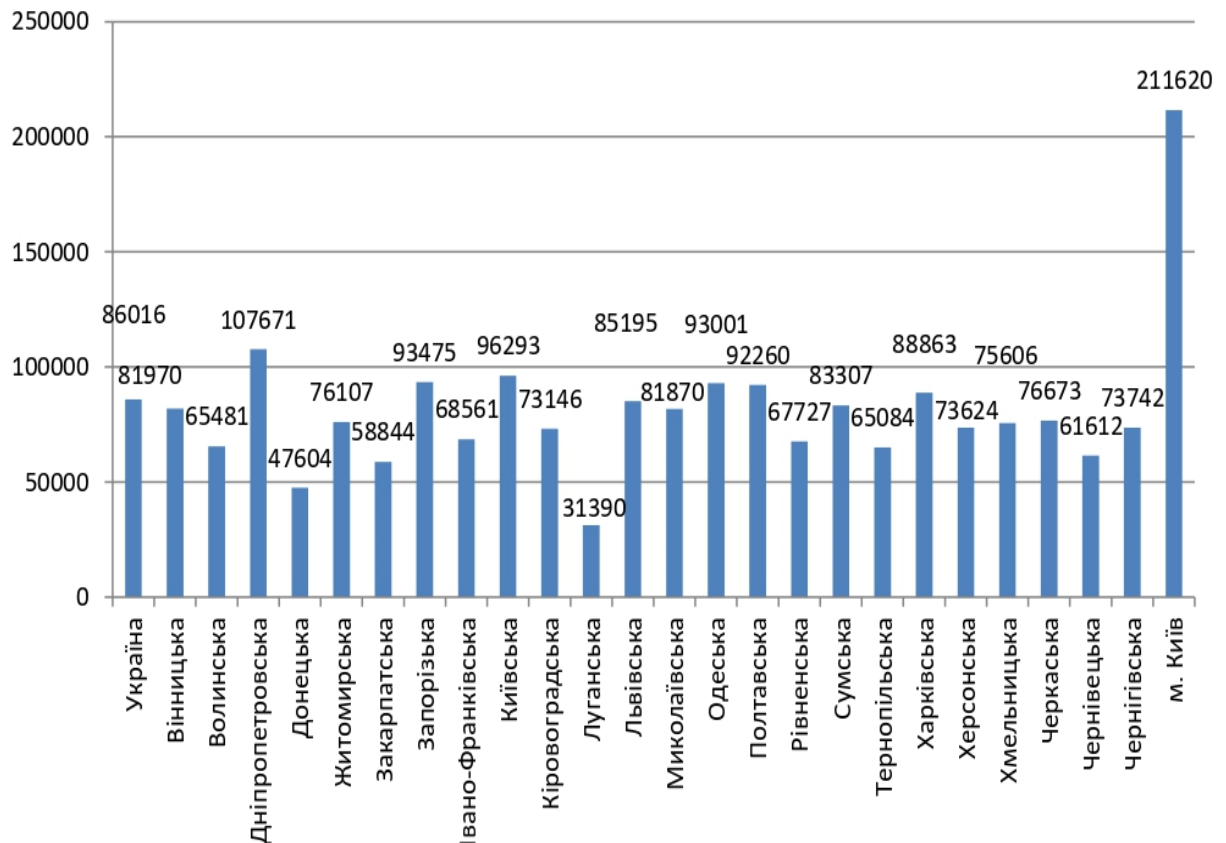

Рис. 2.3. Наявні доходи населення у розрахунку на одну особу по регіонах у 2021 р., грн.

Примітка. Складено та побудовано за даними [25; 27]

Наочне зображення показника наявних доходів на одну особу по різних регіонах свідчить про значне перевищення досліджуваного показника для членів домогосподарств, які проживають у Києві – 211,6 тис. грн. Так, значення даного показника по м. Києву у 2,5 рази більшим, ніж показник по Україні.

Оцінка показників діаграми (рис. 2.3) свідчить, що у 2021 р. показник наявних доходів на одну особу перевищував середній рівень по Україні (86,0 тис. грн.): у Дніпропетровській області – 107,7 тис. грн., в Київській

області – 96,3 тис. грн., в Запорізькій області – 93,5 тис. грн., в Одеській області – 93,0 тис. грн., в Полтавській області – 92,3 тис. грн., в Харківській області – 88,9 тис. грн.

Найнижчим рівнем наявних доходів на одну особу вирізняються: Чернівецька область – 61,6 тис. грн., Тернопільська область – 65,1 тис. грн., Волинська область – 65,5 тис. грн., Рівненська область – 67,7 тис. грн. (див. рис. 2.3).

Військова агресія росії проти народу нашої держави за змінила життя кожного українця, незалежно від регіону його проживання. Найбільше постраждали члени домогосподарств, які проживали на тимчасово окупованих територіях або там, де велися бойові дії. Значна частина громадян втратила все майно, роботу та стали внутрішньо перемішеними особами або взагалі покинули Україну. Тому, є труднощі із отриманням статистичної інформації щодо доходів домогосподарств у 2022 р.

2.2. Оцінка заробітної плати як основного джерела доходів домогосподарств України

Доходи, які надходять у розпорядження домогосподарств є важливим показником рівня життя населення. Доходи є фінансовим ресурсом кожної сім'ї, який дає можливості задовольняти потреби її членів.

Офіційні статистичні дані, які публікує Державний комітет статистики України містять інформацію про склад доходів населення, які включають: «заробітну плату, прибуток та змішаний дохід, одержані доходи від власності, соціальні допомоги, соціальні трансферти в натурі та інші поточні трансферти» [15, с. 70]. Для дослідження стану у сфері доходів населення необхідно детально оцінити основні тенденції та структурні зрушення джерел доходів

домогосподарств. Проаналізуємо структуру доходів вітчизняних домогосподарств (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Динаміка та структура доходів домогосподарств України
за 2017–2021 рр.**

Показники	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Доходи всього	2652,1	100	3219,5	100	3744,1	100	4045,2	100,0	4698,6	100,0
Заробітна плата	1209,1	45,6	1526,0	47,4	1758,6	47,0	1823,5	45,9	2133,6	45,4
Прибуток та змішаний дохід	488,9	18,4	565,2	17,6	678,2	18,1	709,7	17,9	893,6	19,0
Доходи від власності	78,7	3,0	82,6	2,6	117,0	3,1	103,4	2,6	107,2	2,3
Соціальні допомоги, ін. трансферти	886,5	33,4	1045,7	32,5	1190,3	31,8	1335,9	33,6	1564,2	33,3

Примітка. Складено та розраховано за даними [27; 28]

Як бачимо із показників представлених у табл. 2.4, що основним джерелом доходів домогосподарств України є заробітна плата, яка упродовж 2017–2022 рр. становила 45,4–47,4%.

На другому місці за значимістю надходжень займають соціальні допомог та трансфертів, які отримують члени домогосподарств у формі пенсій, різноманітних грошових допомог, стипендій, субсидії, У 2017–2022 рр. питома вага даної групи джерел доходів складала понад третину від загального обсягу доходів – 31,8–33,6% (див. табл. 2.4).

Як видно із показників табл. 2.4, прибуток та змішаний дохід складав 17,6–19,0 % від загального обсягу доходів домогосподарств.

Найменшою питоною вагою вирізнялись доходи від власності – 2,3–3,0% сумарних доходів домогосподарств України (див. табл. 2.4).

Структуру доходів вітчизняних домогосподарств представлено на діаграмі (рис. 2.4).

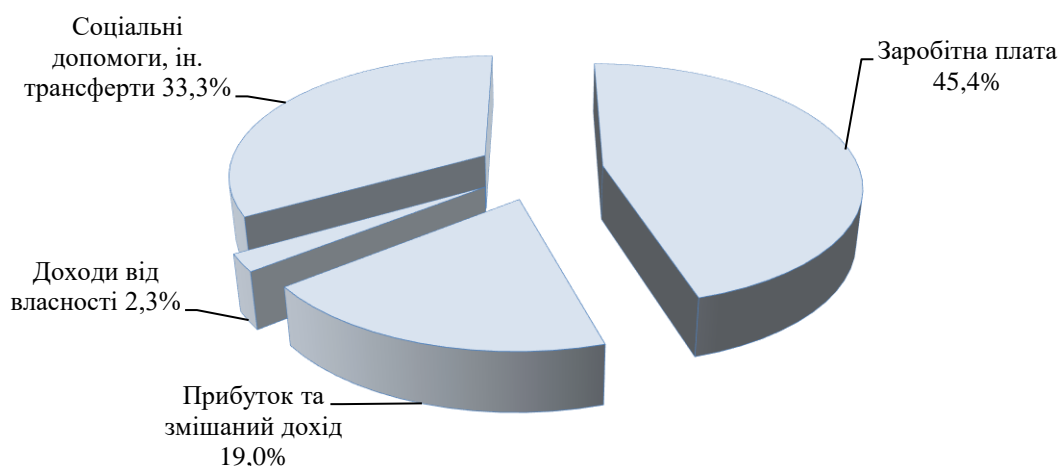

Рис. 2.4. Структура доходів домогосподарств України у 2021 р.

Як бачимо, за рахунок заробітної плати у 2021 р. сформовано трохи менше як половина доходів вітчизняних домогосподарств. Для багатьох домогосподарств заробітна плата є основним та єдиним джерелом доходів. Заробітна плата дає можливість людям задовольнити свої основні потреби, такі як: харчування, житло, одяг, медична допомога та освіта.

Проаналізуємо показники, котрі відображають зміну показника обсягу заробітної плати домогосподарств України (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка показника обсягу заробітної плати домогосподарств України у 2017–2021 рр.

Період	Всього, млрд. грн.	Абсолютний приріст, млрд. грн.	Темп зростання, %
2017 р.	1209,1	-	-
2018 р.	1526,0	316,9	126,2
2019 р.	1758,6	232,6	115,2
2020 р.	1823,5	64,9	103,7
2021 р.	2133,6	310,1	117,0

Примітка. Складено та розраховано за даними [27; 28]

Значне зростання обсягів заробітної плати в Україні від 1209,1 млрд. грн. в 2017 р. до 2133,6 млрд. грн. у 2021 р. може бути пояснено збільшенням

мінімальної заробітної плати, яка збільшилася від 3200 грн. у 2017 р. до 6500 грн. у 2021 р. [29] (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Розмір мінімальної заробітної плати у 2017–2021 рр.

Період	Мінімальна зарплата, грн.	Абсолютний приріст, грн.	Темп зростання, %
з 01.01.2017 по 31.12.2017	3200	-	-
з 01.01.2018 по 31.12.2018	3723	523	116,3
з 01.01.2019 по 31.12.2019	4173	450	112,1
з 01.01.2020 по 31.08.2020	4723	550	113,2
з 01.09.2020 по 31.12.2020	5000	277	105,9
з 01.01.2021 по 30.11.2021	6000	1000	120,0
з 01.12.2021 по 31.12.2021	6500	500	108,3

Примітка. Складено за даними [29]

Проте варто відзначити, що при оцінці зростання номінальної заробітної плати населення в період з 2017 р. по 2021 р. необхідно звернути увагу вищі темпи зростання споживчих цін, які нейтралізували реальний приріст основного джерела доходів домогосподарств України [29].

Динаміку показника обсягу заробітної плати домогосподарств України відображено рис. 2.5.

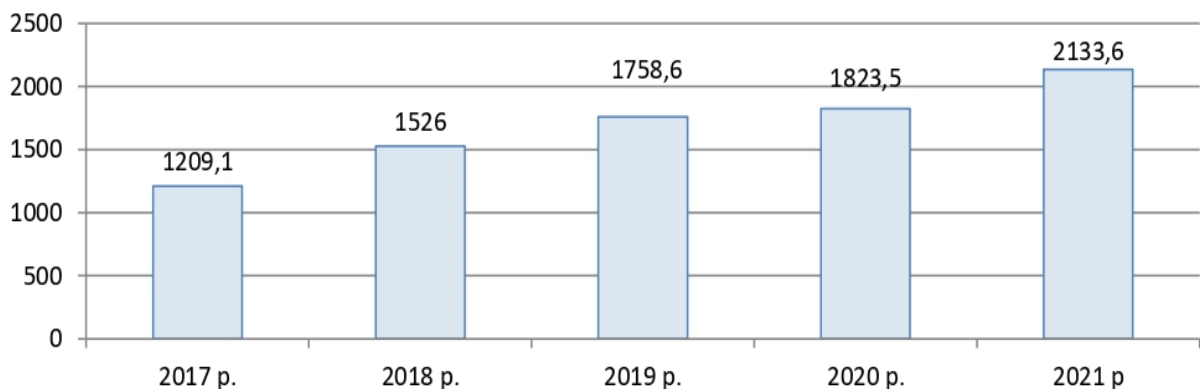

Рис. 2.5. Динаміка показника обсягу заробітної плати домогосподарств України у 2017–2021 рр.

Примітка. Побудовано за даними [27; 28]

За рахунок коштів, що надходять у вигляді зарплати, члени домогосподарств можуть підвищити свій життєвий рівень, отримуючи доступ до різних послуг і товарів, які підвищують якість їхнього життя.

Заробітна плата і її стабільність впливають на соціальний статус членів домогосподарств у суспільстві, визначаючи можливості доступу до соціальних послуг та благополуччя.

Показник загального обсягу заробітної плати не може відобразити реальну ситуацію та рівень добробуту окремо взятого домогосподарства. Більш точну оцінку можна дати розглянувши показник середньомісячної заробітної плати, яку отримує одна особа (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Динаміка середньомісячної заробітної плати в Україні
(на одного штатного працівника) у 2017–2021 рр., грн.**

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Середньомісячна заробітна плата, грн.	7104	8865	10497	11591	14014
Абсолютний приріст, грн.	-	1761	1632	1094	2423
Темп зростання, %	-	124,8	118,4	110,4	120,9

Примітка. Складено та розраховано за даними [31, с. 89]

Як видно із показників табл. 2.7, показник середньомісячної зарплати одного штатного працівника стабільно зростає: від 7104 грн. у 2017 р. 8865 грн. у 2018 р. (темп зростання 124,8%, абсолютний приріст – 1761 грн.); до 10497 грн. у 2019 р. (темп зростання 118,4%, абсолютний приріст – 1632 грн.); до 11591 грн. у 2020 р. (темп зростання 110,4%, абсолютний приріст – 1094 грн.); до 14014 грн. у 2021 р. (темп зростання 120,9%, абсолютний приріст – 2423 грн.).

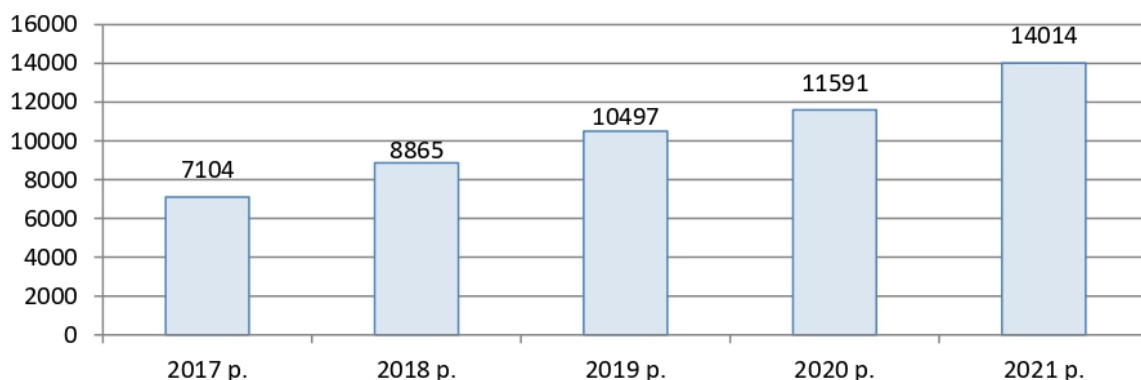

Рис. 2.6. Динаміка середньомісячної заробітної плати в Україні (на одного штатного працівника) у 2017–2021 рр., грн.

Графічне зображення показника динаміки середньомісячної заробітної плати, що припадає на одного працівника відображає стабільне його зростання від 7104 грн. у 2017 р. до 14014 грн. у 2021 р. (див. рис. 2.7).

Здійснюючи аналіз формування доходів домогосподарств за рахунок зарплати доцільно дослідити вплив територіального фактора (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Динаміка середньомісячної заробітної плати в Україні по регіонах у
2017–2021 рр., грн.**

(на одного штатного працівника)

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Україна	7104	8865	10497	11591	14014
Вінницька	6121	7801	9299	10297	12488
Волинська	5849	7324	8663	9256	11445
Дніпропетровська	6939	8862	10751	11681	13669
Донецька	7764	9686	11716	12647	14853
Житомирська	5836	7372	8528	9571	11625
Закарпатська	6355	8070	9202	10193	12235
Запорізька	6863	8726	10480	11556	13782
Івано-Франківська	6074	7551	8817	9980	11988
Київська	7188	9097	11003	11887	14290
Кіровоградська	5792	7191	8360	9603	11180
Луганська	5862	7365	8731	10182	12176
Львівська	6391	8001	9271	10299	12530
Миколаївська	6709	8160	9976	11414	13807
Одеська	6542	8011	9246	10336	12326
Полтавська	6551	8375	9846	10819	12988
Рівненська	6013	7469	8967	10254	12762
Сумська	5946	7324	8579	9785	11844
Тернопільська	5554	6969	8275	9384	11595
Харківська	6244	7657	9081	9968	12051
Херсонська	5842	7058	8187	9354	11398
Хмельницька	5938	7346	8672	9872	12326
Черкаська	6042	7478	8838	9797	11965
Чернівецька	5621	6991	8066	9166	11183
Чернігівська	5636	6995	8206	9328	11363
м. Київ	11135	13542	15776	17086	20558

Примітка. Складено за даними [31, с. 89]

Оцінка показників табл. 2.8 дозволяє зробити висновок про високий рівень поляризації середньої заробітної плати, яка припадає на одного працівника у розрізі областей. Аналогічно до показника доходів (див. табл. 2.3), середня зарплата є найвищою у м. Києві (див. табл. 2.8), що зумовлено концентрацією бізнесу та інвестицій адже м. Київ є фінансовим та економічним центром України, де розміщено численні фірми, корпорації та багато іноземних компаній. Це приводить до вищого попиту на кваліфіковану робочу силу та, відповідно, до вищих заробітних плат. У Києві існує більше можливостей для розвитку високооплачуваних посад, а також більше конкуренції серед роботодавців, що також впливає на вищий рівень заробітної плати для кваліфікованих спеціалістів. Для Києва є характерним активний ринок праці з чисельними можливостями для розвитку кар'єри та професійного зростання, що приваблює спеціалістів із різних регіонів України.

Крім м. Києва, лише показники середньомісячної заробітної плати Донецької та Київської області перевищують показники по Україні (див. табл. 2.8).

Як видно із показників табл. 2.8, найнижчий рівень середньої заробітної плати характерний для населення Кіровоградської (11180 грн.), Чернівецької (11183 грн.), Чернігівської (11363 грн.), Волинської (11445 грн.), Тернопільської (11595 грн.) областей.

Значний вплив на рівень середньомісячної заробітної плати членів домашнього господарства від сфери економічної діяльності, де вони зайняті (табл. 2.9).

Оцінка показників, що представлено у табл. 2.9 дозволяє зробити висновок про нерівномірність оплати праці у розрізі видів економічної діяльності. Як бачимо, найвищий рівень середньомісячної заробітної плати характерний для осіб, які працюють у сфері інформації та телекомунікації: у 2017 р. – 13833 грн., у 2018 р. – 14235 грн., у 2019 р. – 17543 грн., у 2020 р. – 19888 грн., у 2021 р. – 25530 грн. Високий рівень заробітної плати у цьому секторі економіки вирізняється високим попитом на фахівців та недостатньою

кількістю кваліфікованих працівників, тому і роботодавці пропонують високу оплату праці.

Таблиця 2.9

Динаміка середньомісячної заробітної плати штатних працівників за видами економічної діяльності 2017–2021 рр., грн. [32, с. 90]

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Україна	8777	8865	10497	11591	14014
Сільське, лісове та рибне господарство	7200	7659	8856	9757	12287
Промисловість	9323	1023	11788	12759	14902
Будівництво	7447	8564	9356	9832	11289
Оптова і роздрібна торгівля, ремонт автотранспорту	8978	9651	10795	11286	13488
Транспорт	8921	9879	11704	11951	13837
Організація харчування	5880	6012	6730	6027	8543
Інформація та телекомунікації	13833	14235	17543	19888	25530
Фінансова і страхова діяльність	14899	16457	19132	20379	23975
Операції з нерухомістю	6996	7598	8626	8981	11142
Наукова і технічна діяльність	12682	12987	14550	16613	19369
Адміністративне та допоміжне обслугов.	6498	7056	8700	9878	11186
Державне управління та оборона	14442	14584	14785	16443	19048
Освіта	7166	7724	8135	9271	11817
Охорона здоров'я	6163	6512	7020	8848	11616
Мистецтво, спорт, розваги	9144	9002	8659	9624	12508
Інше	7630	8351	9096	11998	13279

Високим рівнем середньомісячної заробітної плати вирізняється фінансова та страхова діяльність, де досліджуваний показник складав: у 2017 р. – 14899 грн., у 2018 р. – 16457 грн., у 2019 р. – 19132 грн., у 2020 р. – 20379 грн., у 2021 р. – 23975 грн. (табл. 2.9). Доволі висока середньомісячна заробітна плата працівників даної сфери пов'язана необхідністю володіння спеціалізованими навичками, із складністю та відповідальністю за виконання завдань у фінансовій сфері.

Працівники, які працюють у науковій та технічній сфері також отримують значно вищу середньомісячну заробітну плату порівняно з

іншими сферами: у 2017 р. – 12682 грн., у 2018 р. – 12987 грн., у 2019 р. – 14550 грн., у 2020 р. – 16613 грн., у 2021 р. – 19369 грн. (див. табл. 2.8).

Найнижчий показник середньомісячної зарплати характерний для сфери пов'язаної із організацією харчування: у 2017 р. – 5880 грн., у 2018 р. – 6012 грн., у 2019 р. – 6730 грн., у 2020 р. – 6027 грн., у 2021 р. – 8543 грн.

Порівняно невисоку середньомісячну заробітну плату отримують працівники охорони здоров'я: у 2017 р. – 6163 грн., у 2018 р. – 6512 грн., у 2019 р. – 7020 грн., у 2020 р. – 8848 грн., у 2021 р. – 11616 грн. та освітяни: у 2017 р. – 7166 грн., у 2018 р. – 7724 грн., у 2019 р. – 8135 грн., у 2020 р. – 9271 грн., у 2021 р. – 11817 грн. (див. табл. 2.8). Як бачимо, середньомісячна заробітна плата освітян та медичних є доволі низькою. Таку ситуацію можна оцінити як неналежну оцінку інтелектуальної праці у соціальній сфері, адже підготовка таких фахівців пов'язана із значними матеріальними та розумовими затратами, а заробітна доволі низькою.

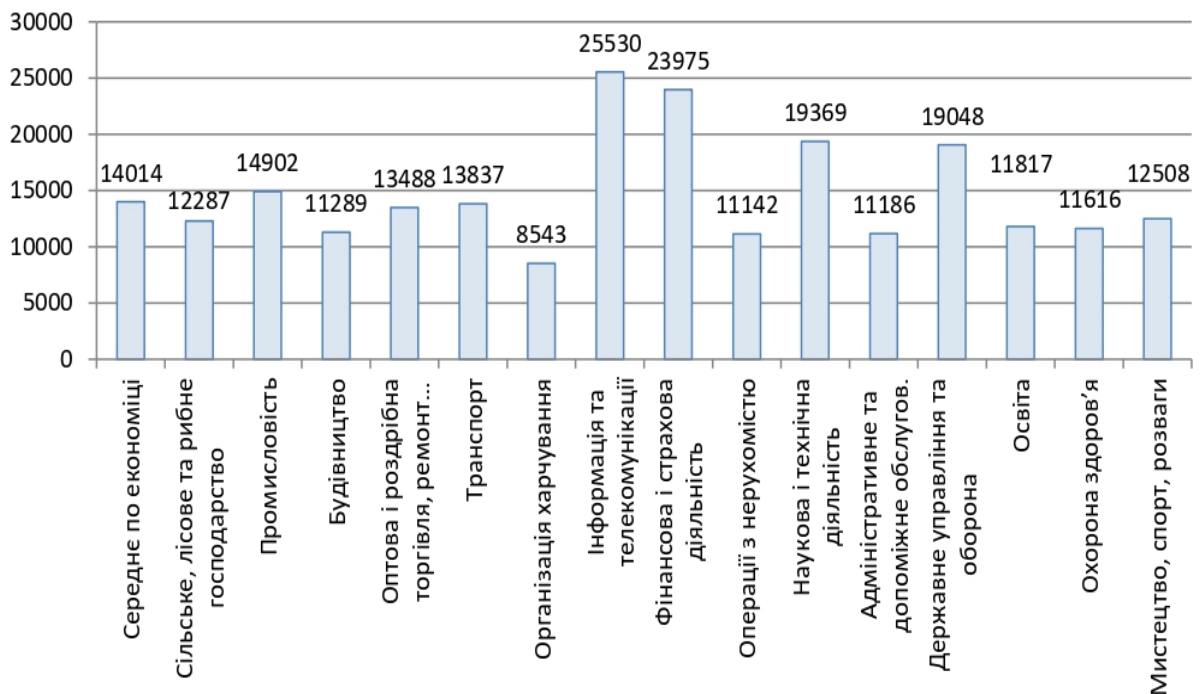

Рис. 2.7. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності у 2021 р., грн.

Примітка. Побудовано за даними [32, с. 90]

Міжгалузева диференціація середньомісячної заробітної плати є об'єктивним явищем і відображає відмінності в інтелектуальних і фізичних зусиллях, рівні кваліфікації працюючих тощо. Як бачимо (рис. 2.7), у 2021 р. лише у п'яти сферах діяльності середньомісячна заробітна плата була вищою, ніж середній рівень по економіці: інформація та телекомунікації, фінансова і страхова діяльність, наукова і технічна діяльність, державне управління та оборона (див. рис. 2.7).

Негативний вплив війна проявився у зниженні доходів членів домогосподарств. В умовах повномасштабної війни відбулось зниження рівня зарплат, що зумовлено зростанням кількості безробітних осіб, яких стало значно більше, аніж вакантних робочих місць. Дослідження проведені фахівцями Центру Разумкова свідчать, що частка громадян з доходами, які є нижчими за прожитковий мінімум для працездатних осіб (у 2022 р. 2481 грн.) у 2022 р. складала близько 70% (для порівняння у 2021р. 18 %) [33, с. 14].

Від початку війни з росією рівень зарплат майже за усіма вакансіями хоча й несуттєво, але знизилися. За даними сайту Work, упродовж першого місяця повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави середньомісячна заробітна плата знизилася на 11%: від 15 035 грн. до 13 736 грн. [33, с. 14].

Відповідно до даних Державної служби зайнятості, показник середньої заробітної плати на початку війни становив 9 371 грн., а вже станом на 1 червня 2022 р. – 9 057 грн. [34]. Рівень середньомісячної заробітної плати залишається низьким порівняно з довоєнним періодом, поодинокі винятки зростання заробітних плат зустрічаються лише у секторі ІТ та торгівлі. Така ситуація ускладнюється тим, що особи, які втратили роботу, готові працевлаштовуватися при низькій оплаті праці.

Відповідно до звітних даних Національного банку України більшість вітчизняних підприємств не можуть забезпечити виплату заробітної плати на довоєнному рівні. Зниження рівня зарплат у приватному секторі досягнуло рівня 25–50% порівняно із довоєнними показниками [37]. Зросла кількість

підприємств, котрі знизили середньомісячну заробітну плату працівників на 10–50%, зокрема, це стосується підприємств енергетики та установ сфери послуг, видобувна сфера та будівництва [37].

Така ситуація посилює соціальну напругу у суспільстві та призводить до зниження питомої ваги трудових доходів та, відповідно, зростання частки соціальних допомог та інших трансфертів у доходах домогосподарств.

2.3. Аналіз ролі соціальних допомог та інших надходжень у доходах вітчизняних домогосподарств

Військові конфлікти є причиною загострення економічних труднощів та загрози для фінансового добробуту членів домогосподарств. У таких умовах соціальні допомоги є основним інструментом у забезпеченні мінімального рівня життя та допомоги вразливим верствам населення. Так, в умовах війни соціальні допомоги забезпечують задоволення базових потреб значної частини громадян, особливо важливою є підтримка внутрішньо переміщених осіб, оскільки внаслідок війни багато українців стали внутрішньо переміщеними особами, втратили свої домівки та засоби для життєдіяльності.

Соціальні допомоги у довоєнний період також характеризувались значною роллю серед інших доходів домогосподарств (див. табл. 2.4). Так, їх частка становила близько третини від сумарних доходів вітчизняних домогосподарств: 33,4% – у 2017 р.; 32,5% – у 2018 р.; 31,8% – у 2019 р.; 33,6% – у 2020 р.; 33,3% – у 2021 р.

Державна служба статистики України визначає трансферт як «економічну операцію, яка має на меті надання товару, послуги, активів без отримання будь-якого вартісного еквіваленту у вигляді іншого товару, послуги, активу» [28, с. 77]. За своїм економічним змістом соціальні трансферти представляють

собою систему грошових чи натуральних виплат громадянам, котрі не пов'язані з їх участю у господарській діяльності в теперішній час або у минулому.

Реалізуючи соціальну політику держава оцінює проблеми своїх громадян і виділяючи державні кошти задовольняє потреби найбільш вразливих верств громадян [38].

Соціальні трансферти (соціальні виплати) представляють собою «грошові кошти, які отримує населення від держави при настанні певних подій: вихід на пенсію, хвороба, безробіття тощо» [39]. Такі виплати переважно фінансуються за рахунок коштів бюджету та фондів державного соціального страхування. Соціальні допомоги і трансферти передбачають три основні групи (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Соціальні допомоги і трансферти

Примітка. Складено та узагальнено автором за: [40]

Актуальним завданням державної соціальної політики є досягнення балансу між подоланням необґрунтованої соціальної нерівності та підтриманням соціально незахищених громадян. За таким підходом соціальні трансферти характеризуються з двох боків: як елемент соціальної політики спрямованої на вирівнювання добробуту населення та як елемент (складова) системи соціальних стандартів [41, с. 71].

Проаналізуємо показники, котрі відображають зміну показника обсягу соціальних допомог та трансфертів домогосподарств України (див. табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Динаміка показника обсягу соціальних допомог та трансфертів домогосподарств України у 2017–2021 рр.

Період	Всього, млрд. грн.	Абсолютний приріст, млрд. грн.	Темп зростання, %
2017 р.	886,5	-	-
2018 р.	1056,1	169,6	119,1
2019 р.	1190,3	134,2	112,7
2020 р.	1367,6	177,3	114,9
2021 р.	1564,2	196,6	114,4

Примітка. Складено та розраховано за даними [26; 28]

Як видно із показників табл. 2.10, показник обсягу соціальних допомог та трансфертів, котрі отримали члени домогосподарств України стабільно зростає: від 886,5 млрд. грн. у 2017 р. 1056,1 млрд. грн. у 2018 р. (темп зростання 124,8%, абсолютний приріст – 169,6 млрд. грн.); до 1190,3 млрд. грн. у 2019 р. (темп зростання 118,4%, абсолютний приріст – 134,2 млрд. грн.); до 1368,6 млрд. грн. у 2020 р. (темп зростання 110,4%, абсолютний приріст – 177,3 млрд. грн.); до 1564,3 млрд. грн. у 2021 р. (темп зростання 120,9%, абсолютний приріст – 196,6 млрд. грн.).

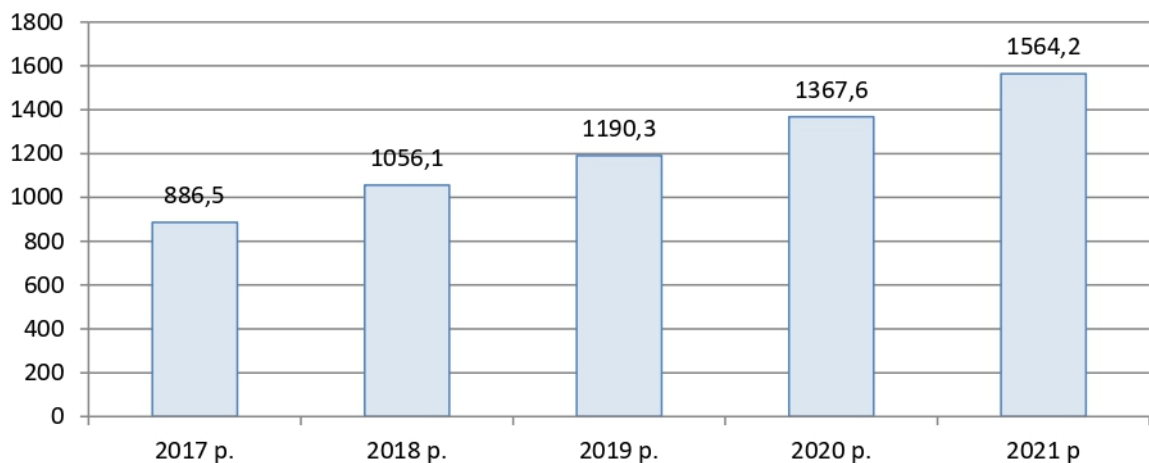

Рис. 2.9. Динаміка показника обсягу соціальних допомог та трансфертів домогосподарств України у 2017–2021 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано автором за даними [26; 28]

Графічне зображення показника динаміки обсягу соціальних допомог та трансфертів, котрі отримали члени домогосподарств України (див. рис. 2.9), відображає стабільне його зростання від 886,5 млрд. грн. у 2017 р. до 1564,3 млрд. грн. у 2021 р.

Система соціальних трансфертів, яка існує в Україні спрямована на зниження поляризації доходів населення та їх соціальної нерівності. Завдання, які вирішуються за допомогою цієї системи спрямовані на:

- забезпечення членів домогосподарств соціально значущими послугами;
- зменшення диференціації у матеріальному забезпеченні працюючих та непрацюючих громадян, підвищення життєвого рівня різних соціально вразливих груп населення, котрі не беруть участь у трудовому процесі;
- зниження негативних зовнішніх наслідків, таких як: бідність, безробіття тощо, що особливо важливо для соціальних утриманців, чії можливості до адаптації у ринкових умовах визначаються розміром соціальних трансфертів.

Проаналізуємо структуру соціальних допомог та трансфертів, отриманих вітчизняними домогосподарствами (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Динаміка та структура соціальних допомог та трансфертів домогосподарств України за 2017–2021 рр.*

Показники	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	млрд. грн.	Питома вага, %	млрд. грн.	Питома вага, %	млрд. грн.	Питома вага, %	млрд. грн.	Питома вага, %	млрд. грн.	Питома вага, %
Соціальні допомоги та трансферти, всього	886,5	100	1056,1	100	1190,3	100	1367,6	100	1564,2	100
Соціальні допомоги	391,8	44,2	465,8	44,1	559,5	47,0	651,8	47,7	695,1	44,4
Інші поточні трансферти	112,4	12,7	144,1	13,6	192,1	16,1	249,2	18,2	281,4	18,0
Соціальні трансферти в натурі	382,3	43,1	446,2	42,2	438,7	36,9	466,6	34,1	587,7	37,6

Примітка. Складено та розраховано за даними [26; 28]

Оцінка структури соціальних допомог та трансфертів у динаміці дозволила виявити, що значною питомою вагою серед соціальних допомог та інших трансфертів вирізняються соціальні допомоги. Так, у 2017 р. їх питома вага становила: у 2017 р. – 44,2%; у 2018 р. – 44,1%; у 2019 р. – 47,0%; у 2020 р. – 47,7%; у 2021 р. – 44,4% (див. табл. 2.10).

Доволі значним обсягом та часткою вирізняються соціальні трансферти в натурі: у 2017 р. – 43,1%; у 2018 р. – 42,2%; у 2019 р. – 36,9%; у 2020 р. – 34,1%; у 2021 р. – 37,6% (див. табл. 2.10). Державний комітет статистики визначає «соціальні трансферти в натурі як вартість товарів та послуг, які надаються домашнім господарствам безкоштовно або за економічно незначущими цінами органами загального державного управління і некомерційними організаціями, що обслуговують домашні господарства» [42].

Структура соціальних допомог та трансфертів, котрі отримано домогосподарствами України у 2021 р. представлено на рис. 2.10.

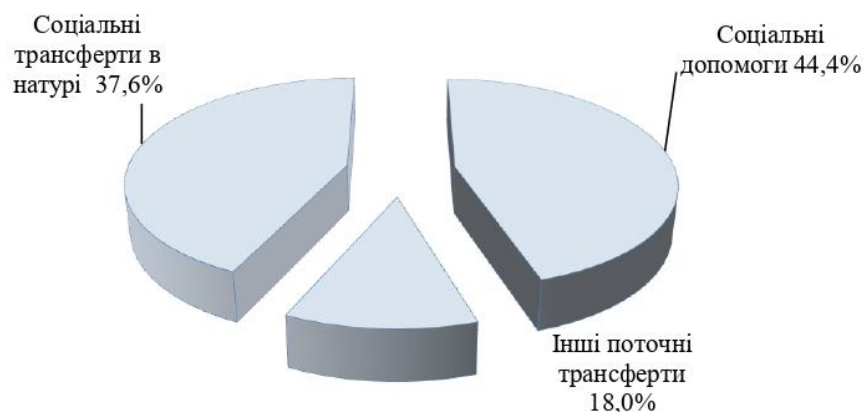

Рис 2.10. Структура соціальних допомог та трансфертів домогосподарств України у 2021 р.

Примітка. Побудовано автором за даними [26; 28]

Показники діаграми (рис. 2.10) відображають переважання у складі соціальних допомог та інших трансфертів саме соціальних допомог (44,4%). До даної групи належать ті, котрі виплачують за рахунок бюджетних коштів: соціальні допомоги сім'ям із дітьми та малозабезпеченим; одиноким матерям; при усиновленні дитини; допомога на тих дітей, котрі перебувають під опікою.

Значні обсяги коштів надходять членам домогосподарств у формі субсидій для оплати житлово-комунальних послуг.

До даної групи надходжень домогосподарств належать кошти, котрі отримують громадяни в межах системи державного соціального забезпечення: пенсії; допомога, котра виплачується у зв'язку з вагітністю і пологами, при народженні дитини; допомога по тимчасовій непрацездатності; у випадку безробіття тощо.

Соціальні трансферти у натуральному вигляді надаються у формі продуктів харчування, одягу, медичних, освітніх послуг або інших матеріальних ресурсів, які спрямовуються для полегшення життя та задоволення основних потреб людей, котрі перебувають у непростих життєвих обставинах або їх рівень доходів є низьким. Такі соціальні трансферти мають за мету підвищити якість життя та забезпечити базові потреби таких осіб і їх частка у 2021 р. становила 37,6% (див. рис. 2.10)

До інших одержаних поточних трансфертів відносять поточні виплати членам домогосподарств в грошовій формі такі як: страхове відшкодування, одноразова матеріальна допомоги, матеріальні компенсації тощо [42]. Частка таких трансфертів у 2021 р. становила 18,0% (рис. 2.10).

Під час війни кількість людей, котрі потребують підтримки, у тому числі і матеріальної збільшується. Так, від початку війни і до листопада 2023 р. чисельність осіб із інвалідністю зросла на 300 тисяч осіб і на початку листопада налічувала 3 мільйони осіб [43].

Відносно недавно (починаючи із 2014 р.) з'явилась категорія громадян – внутрішньо переміщені особи, кількість яких із початком повномасштабної війни зросла. Особи, котрі були змушені покинути місце постійного проживання, щоб захистити своє життя в умовах збройного конфлікту [38]. Від початку війни понад 5 мільйонів наших співвітчизників були змушені переміститися в більш безпечні місця проживання при цьому вони втратили робочі місця та доходи для існування. Відповідно, значно зросли обсяги соціальних виплат для таких груп осіб. Як свідчить практика, соціальні

допомоги внутрішньо переміщеним особам ледве покривають основні фізіологічні потреби, проте ці кошти значно фінансово підтримують таких осіб і є тимчасовою матеріальною допомогою для подальшого життя і реалізації трудового потенціалу.

Прибуток та змішаний дохід упродовж 2017–2021 рр. коливався в межах 17,6–19,0% від загального обсягу доходів домогосподарств (див. табл. 2.4), причому в цей період простежується чітка тенденція до зростання питомої ваги цієї групи доходів (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Динаміка показника обсягу прибутку та змішаного доходу домогосподарств України у 2017–2021 рр.

Період	Всього, млрд. грн.	Абсолютний приріст, млрд. грн.	Темп зростання, %
2017 р.	488,9	-	-
2018 р.	565,2	76,3	115,6
2019 р.	678,2	113,0	120,0
2020 р.	709,7	31,5	104,6
2021 р.	893,6	183,9	125,9

Примітка. Складено та розраховано за даними [26; 28]

Як видно із показників табл. 2.11, показник обсягу прибутку та змішаного доходу домогосподарств України стабільно зростає: від 488,9 млрд. грн. у 2017 р. 565,2 млрд. грн. у 2018 р. (темп зростання 115,6%, абсолютний приріст – 76,3 млрд. грн.); до 678,2 млрд. грн. у 2019 р. (темп зростання 120,0%, абсолютний приріст – 113,0 млрд. грн.); до 709,7 млрд. грн. у 2020 р. (темп зростання 104,6%, абсолютний приріст – 31,5 млрд. грн.); до 893,6 млрд. грн. у 2021 р. (темп зростання 125,9%, абсолютний приріст – 183,9 млрд. грн.).

Державний комітет статистики України «під прибутком та змішаним доходом розуміє дохід, який одержують фізичні особи в результаті виробничої діяльності. Іншими словами, прибуток та змішаний дохід включають доходи від підприємницької діяльності та само зайнятості» [42].

Динаміка обсягу даного показника представлена на рис. 2.11.

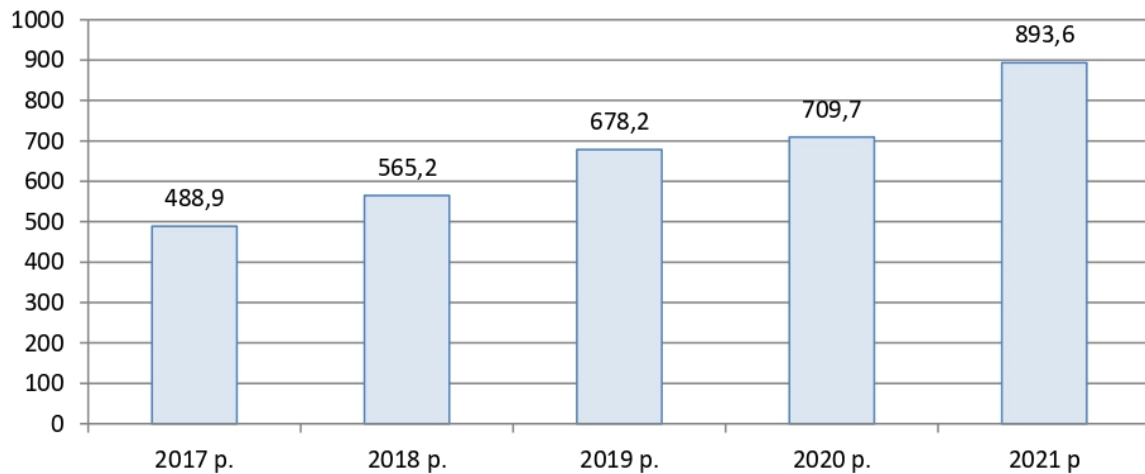

Рис. 2.11. Динаміка прибутку та змішаного доходу домогосподарств України за 2017–2021 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано автором за даними [26; 28]

Показники, зображені на діаграмі (рис. 2.11), свідчать про зростання обсягу прибутку та змішаного доходу домогосподарств від 488,9 млрд. грн. у 2017 р. до 893,6 млрд. грн. у 2021 р.

Малий бізнес є не лише джерелом доходів для домогосподарств, а й певною мірою впливає на стійкість економіки та покращує соціальний клімат в державі. В умовах війни малий бізнес стикається з непростими викликами, такими як: економічна нестабільність, зменшення попиту на ринку, збільшення витрат на безпеку тощо. В таких умовах, державою запроваджено численні заходи спрямовані на підтримку малого бізнесу. Основними напрямками підтримки малого бізнесу під час війни в Україні є:

- надання фінансової допомоги та доступу до кредитів за сприянням держави або міжнародних організацій для підтримання діяльності;
- запровадження податкових пільг (зменшення податкових ставок);
- надання безкоштовних або субсидованих консультацій та навчання для підприємців-фізичних осіб.

Доходи від власності одержують члени домогосподарств, які є власниками фінансових або інших активів (земля, нерухомість, майнові правп та ін.) внаслідок їх передачі у користування. Вони включають: «доходи, дивіденди на

акції, відсотки згідно з внесками та договорами оренди земельних ділянок і майна, доходи від власності на землю, відсотки за вкладами, отримані від банківських установ фізичними особами» [42]. Доходи від власності серед інших доходів домогосподарств становили їх найменшу частину 2,3–3,1% (див. табл. 2.4). Незначні за обсягом та питомою вагою доходи цієї групи можна пояснити недосконалістю законодавства, яке дає можливість доходам цієї групи залишатися у тіньовому секторі.

Таким чином, проведений аналіз показав, що важливим джерелом доходів домогосподарств є соціальні трансферти та допомоги, частка яких у довоєнний період становила від 32,5% до 33,6%. Під час війни кількість людей, котрі потребують матеріальної підтримки збільшується і тому зростає важливість цього джерела доходів, особливо для внутрішньо переміщених осіб. Такі кошти є значимою фінансовою підтримкою таких осіб, яка сприяє подальшій реалізації трудового потенціалу.

Висновки до розділу 2

У процесі аналізу практики формування доходів домогосподарств у динаміці виявлено наступне.

1. Доходи вітчизняних домогосподарств упродовж 2017–2021 рр. стабільно зростали. Виявлено високий рівень поляризації доходів домогосподарств у територіальному розрізі: найбільше доходів отримують домогосподарства, котрі проживають у м. Києві (16,9–18,9% від загального обсягу доходів вітчизняних домогосподарств). Значна частина доходів населення припадає на Дніпропетровську область (9,3–9,5%), Харківську область (6,5–6,7%), Одеську область (5,8–6,1%), Львівську область (5,7–5,9%).

2. Домогосподарства Тернопільської області упродовж 2017–2021 рр. отримували менше до 2% від загального обсягу доходів вітчизняних

домогосподарств. Нижчі показники доходів домогосподарств (порівняно із Тернопільською областю) характерні лише для Чернівецької області: 1,6– 1,5%.

3. Основним джерелом доходів домогосподарств України є заробітна плата – 45,4–47,4% від загального обсягу доходів домогосподарств. Порівняльний аналіз середньої заробітної плати свідчить про нерівномірність оплати праці у розрізі сфер економічної діяльності.

4. Значною питомою вагою у доходах домогосподарств вирізняється група соціальних трансфертів та допомог (від 32,5% до 33,6%).

5. Прибуток та змішаний дохід (переважно це доходи від підприємницької діяльності) упродовж 2017–2021 рр. коливався в межах 17,6–19,0% від загального обсягу доходів домогосподарств.

6. Доходи від власності серед інших доходів домогосподарств становили їх найменшу частину 2,3–3,1%, що можна пояснити недосконалістю законодавства, яке дає можливість доходам цієї групи залишатися у тіньовому секторі.

РОЗДІЛ 3

РЕЗЕРВИ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Члени домогосподарств України, особливо найбільш вразливі верстви громадян, платять високу ціну за наслідки російського вторгнення в Україну. За прогнозами Світового банку переміщення населення, руйнування житлових та промислових об'єктів та дестабілізацію економіки очікується зниження ВВП на 45,1% [45]. Гинуть цивільні люди та мирне населення втрачає засоби до існування, понад 10 мільйонів українців у пошуках безпеки були змушені покинути свої домівки або навіть і свою країну. Бойові дії велися в 10 областях, де вироблялося близько 50% ВВП України. Війни зумовила дестабілізацію та руйнування виробництва, порушення торгівельних зв'язків, зниження обсягів інвестицій та втрати людського капіталу.

Війна завдала збитків не лише економіці країни, а й несе загрози зниження рівня життя українців. Аналітики Світового банку прогнозують, що рівень бідності може поширитися на 60% домогосподарств у 2023 р. [45]. Масштаби зниження рівня життя населення скоріше всього буде нерівномірним у територіальному поширенні і залежатиме від активності бойових дій, окупації у різних регіонах України, а також і серед різних соціальних груп населення.

Результати соціопитування проведеного дослідницькою компанією Gradus Research (на замовлення Європейської комісії) при підтримці Центру економічного відновлення у травні 2023 р. засвідчили, що 75% респондентів повідомили про зниження доходів порівняно з довоєнним періодом [46].

Про зниження доходів вітчизняних домогосподарств свідчить також скорочення можливостей фінансової підтримки працівників у сфері малого бізнесу. За даними аналітичного звіту Центру Разумкова, лише у 2022 р. у сфері малого та середнього бізнесу скорочено понад 1млн. працівників [33].

І хоча Україна володіє значним потенціалом до зростання (наявні природні ресурси, географічне положення, якість людського капіталу) війна

стала перешкодою до зростання національної економіки та, відповідно до підвищення рівня добробуту вітчизняних домогосподарств.

Бойові дії на території України створили умови для втрати інвестиційної привабливості економіки України, внаслідок чого знижується або взагалі стала неможливою віддача фізичного та людського капіталу. Вважаємо, що вже на нинішньому етапі доцільно розробити стратегію післявоєнного відновлення економіки України, яка сприятиме підвищенню життєвого рівня громадян шляхом підвищення їх рівня доходів. При розробленні основних напрямів соціально-економічного зростання у період відбудови слід враховувати імовірні ризики та вишукувати джерела фінансового забезпечення заходів.

Так, важливо враховувати фактор внутрішнього попиту, оскільки держава із доволі значною чисельністю населення і потенційно продуктивною економічною територією є однією із найбільших в Європі. На думку О. Любченко, якщо «таку перевагу не використовувати ефективно, то утримання громадян в межах національних кордонів буде непомірно витратним завданням» [47]. При цьому досягнути зростання доходів громадян буде вкрай важко.

Україна не входить до економічних союзів, які забезпечують постійний доступ до дешевих світових фінансових ресурсів для розвитку та не має безперешкодного входу на потужні ринки для збуту своєї продукції. Такі вихідні умови розрізняють Україну від країни, що стали новими членами Європейського союзу.

Отже, в умовах, які характеризуються відсутністю членства в економічних союзах з легким доступом до наднаціональних фінансових ресурсів та ринків збуту, оптимальним напрямком для успішного розвитку економіки України є акцентування уваги на формуванні ефективного внутрішнього ринку, спрямованого на підтримку внутрішнього попиту. Це сприятиме активізації механізму генерації та відтворення доходів в економіці, котрий визначатиме постійний фінансовий ресурс для успішної реалізації економічної стратегії.

Для формування потенціалу внутрішнього ринку необхідно впровадження стимулюючої монетарної та фіскальної політики. Збільшення грошової пропозиції, яка надходить в економіку через фіскальні та монетарні канали, а також канали міжнародної підтримки, має бути спрямована на розвиток галузей інфраструктури та виробництва з нарахуванням досягнення продуктивної мультиплікації.

Необхідно розробити заходи для забезпечення доступності ресурсів для інвестиційного розвитку, включаючи кредитні можливості банків, інвестиційні інструменти Національного банку України, фіскальну підтримку інвестицій від уряду, фінансові ресурси від міжнародних фінансових-кредитних організацій та інституцій, заощадження домогосподарств, ресурси інших учасників національної економіки та фінансові ресурси фондового ринку.

Отже, вважаємо, що важливим заходами реалізації економічної стратегії відбудови та розвитку післявоєнної економіки, спрямованої на підвищення рівня добробуту вітчизняних домогосподарств та зростання їх доходів є:

- відновлення та розвиток інфраструктури;
- забезпечення ефективності банківської системи та ринку кредитування;
- покращення інвестиційного клімату;
- застосування фіскальних стимулів.

Недостатній внутрішній попит негативно впливає на мотивацію потенційних інвесторів, оскільки є стримуючим фактором, який знижує рівень потенційно можливих доходів на вкладені кошти. Якщо порівняти рівень доходів вітчизняних домогосподарств (у довоєнний період), то можна побачити, що віє є вдвічі нижчим порівняно із відповідним показником зарубіжних країн [47]. Крім того, більше як 95% грошових доходів домогосподарств витрачається на споживання, 70% витрат припадає на послуги та товари першої необхідності, близько 50% сумарних витрат – на продукти харчування [48, с. 86].

Саме тому, зважаючи на потужних та висококваліфікований трудовий потенціал, велику територію нашої держави необхідно в межах стратегії

післявоєнного відновлення створити умови для створення потужного внутрішнього ринку з високим рівнем заробітної плати населення, що забезпечить підтримання внутрішнього попиту.

Проведене дослідження дозволило запропонувати потенційно можливі напрямки зростання доходів домогосподарств України, які доцільно реалізувати у післявоєнний період (рис. 3.1).

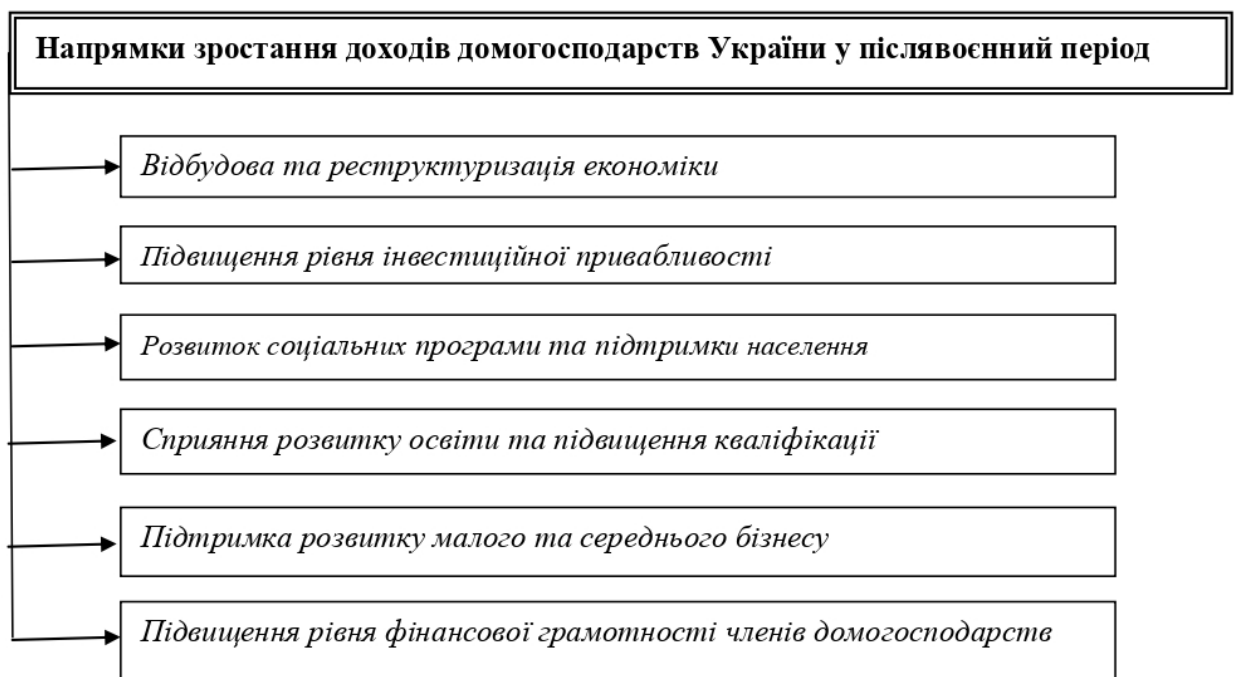

Рис. 3.1. Напрямки зростання доходів домогосподарств України у післявоєнний період

Примітка. Запропоновано та узагальнено автором

Економічний розвиток держави є запорукою зростання доходів її громадян. Реструктуризація економіки, відновлення та модернізація галузей, котрі постраждали внаслідок війни, сприятиме підвищенню виробничого потенціалу та створенню додаткових робочих місць, що забезпечить зростання доходів членів домогосподарств.

Основні напрями післявоєнної відбудови економіки мають забезпечити:

– відбудову знищених або пошкоджених унаслідок бойових дій майна та інфраструктури;

- відновлення економічної діяльності підприємств;
- створення умов для повернення в Україну та включення до економічних процесів біженців, внутрішньо-переміщених осіб;
- створення умов для стійкого економічного зростання.

Важливим джерелом післявоєнного відновлення України мають стати репарації від країни-агресора та фінансова допомога міжнародної спільноти. Україна сподівається отримати міжнародну допомогу для відбудови України від ЄС, урядів країн-партнерів та «міжнародних інститутів (Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку)» [49].

Задіяти фінансовий потенціал стане можливим при реалізації ініціативи України щодо створення «Трастового фонду солідарності з Україною» [49], який забезпечить залучення та координацію міжнародної фінансової допомоги. Важливо передбачити, що функціонування Трастового фонду передбачатиме підтримку України переважно у формі грантів (безоплатної та безповоротної допомоги), а не позикових коштів. Грантова форма фінансування післявоєнної відбудови України, на противагу від кредитної, дозволить не допустити боргову кризу та забезпечить економічне зростання в Україні та відповідно зростання доходів населення шляхом створення додаткових робочих місць як для тих, хто повертається в Україну, так і для демобілізованих військовослужбовців.

Ще одним інструментом, який сприятиме підвищенню доходів вітчизняних домогосподарств підвищення рівня інвестиційної привабливості та залучення інвестиційних ресурсів (внутрішніх та зовнішніх), що сприятиме відбудові зруйнованих та створенню нових підприємств та, відповідно, зростання рівня оплати праці.

Запорукою післявоєнної відбудови економіки та залучення інвестицій є «отримання Україною надійних гарантій безпеки про неможливість відновлення бойових дій» [49]. При відсутності таких гарантій можливості залучення приватних інвестицій дорівнюватимуть нулю, при цьому економічне відновлення гальмуватиметься, а ризики безпеки перекладатимуться на бізнес,

що підриватиме конкурентоспроможність бізнесу. Іншими словами, економічне відновлення і розвиток є можливими лише на міцній безпековій базі.

Людські жертви, зниження рівня народжуваності та масова еміграція є проявом наслідків російської агресії. Результати дослідження ЄБРР свідчать, що у країнах, котрі постраждали від воєнних дій, зниження чисельності населення відчувалися навіть через 25 років після закінчення війни. «У Боснії і Герцеговині чисельність населення через десять років після закінчення війни була на 10% меншою від довоєнного рівня» [49]. Внаслідок повномасштабної війни на території України близько 13 млн. громадян (третина населення) виїхали за межі держави, що за оцінками експертів є найбільшим переміщенням людей у Європі після Другої світової війни [49]. За результатами опитування організованого ЄБРР 81% українських хочуть повернутися в Україну після закінчення війни, а 13% – планують повернення в найближчим часом [49].

Наприкінці 2022 р. у Європі перебувало 7,8 мільйонів українських біженців, із яких отримали 4,8 млн. статус тимчасового захисту. Чисельність внутрішньо переміщених осіб в Україні – 6,5 млн. осіб. Можна припустити, що до кінця війни зберігатиметься велика кількість українських мігрантів і внутрішньо переміщених осіб. Для держави є надзвичайно важливим створити умови, які стимулюватимуть таких осіб повертатись додому після війни. Адже біженці, котрі повертаються роблять свій внесок у розвиток національної економіки.

Саме тому, у післявоєнний період важливим напрямом для підвищення доходів населення є розвиток різноманітних соціальних програм та соціальна підтримка населення: Забезпечення соціальних гарантій (підвищення рівня мінімальної зарплати та соціальних виплат, фінансова підтримка для вразливих верств населення) сприятимуть підняттю загального рівня доходів.

Створення сприятливих умов для повернення українських біженців в Україну є надзвичайно важливою умовою економічного розвитку держави. Так, наші громадяни набули інноваційні та технологічні знання, прогресивні виробничі навички, компетенції та досвід, накопичили певні заощадження та

інвестиційні кошти. Експерти ОЕСР відзначають, що такі особи з набутими науковими, технологічними, управлінськими, маркетинговими вміннями та знаннями після повернення в Україну зможуть створити нові компанії та передати здобуті навички і, таким чином, створюватимуть умови для зростання трудових доходів членів домогосподарств.

Щоб забезпечити безповоротність процесу повернення важливо розробити та реалізувати ефективну політику реінтеграції (рис. 3.2).

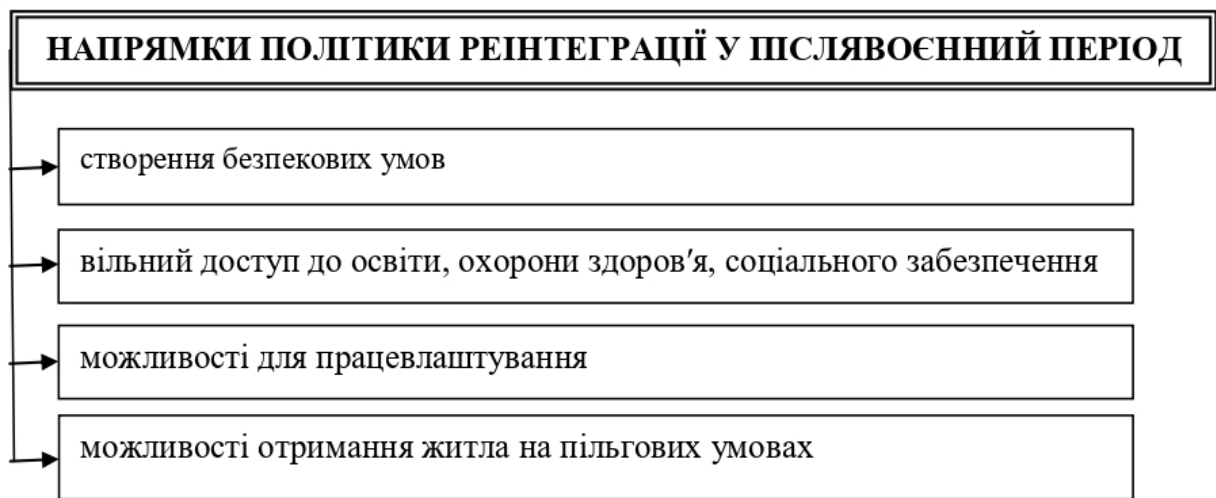

Рис. 3.2. Напрямки політики реінтеграції у післявоєнний період

Примітка. Узагальнено автором за [50]

Створення умов для повернення українських громадян у передбачає створення безпекових умов, які забезпечать вільний доступ до освіти та охорони здоров'я, гарантуватимуть можливості працевлаштування та отримати житло на пільгових умовах. В межах реалізації політики реінтеграції необхідно розробити заходи у сфері:

- надання фахових консультацій щодо можливостей придбання або отримання житла на пільгових умовах;
- створення житлових умов для їх тимчасового перебування;
- надання послуг по професійній підготовці, організація тренінгів (консультування) з управління власним бізнесом;
- сприяння зайнятості;

- пільгові програми мікрокредитування при заснуванні власної справи та юридичний супровід цього процесу;

- організація громадських робіт по відновленню інфраструктури та забезпечення можливості працевлаштування репатріантів при достойній оплаті праці.

Важливим інструментом повернення біженців та зростання доходів домогосподарств є допомога у пошуку роботи та стимулювання зайнятості. Такі заходи повинні мати цільове спрямування і базуватися на потребах місцевого ринку праці.

Під час пошуку роботи або створення власного бізнесу громадяни повинні мати право на отримання допомоги з безробіття, навіть у випадку недостатнього страхового стажу. Для українців, які повернуться після закінчення війни необхідно широкі можливості для працевлаштування: організувати ярмарки вакансій, платформи по пошуку роботи тощо. Важливим у цьому напрямку є створення умов, які заохочуватимуть до відкриття власної справи. Міжнародний досвід свідчить про ефективність програм розвитку підприємництва, котрі націлено на репатріантів і передбачають доступ до пільгових позик, підтримку при проходженні бюрократичних процедур для початку власного бізнесу, навчання та консультації по питаннях управління власною справою.

Підсумовуючи, зауважимо, що зростанню доходів домогосподарств України у післявоєнний період сприятиме розроблення та реалізація комплексної державної політики спрямованої як на відбудову та розвиток економіки загалом, так і на заохочення повернення українських біженців, їх адаптацію до умов післявоєнного життя шляхом:

- створення безпекових умов;
- реструктуризації економіки;
- створення сприятливого середовища для розвитку середнього та малого бізнесу;
- підвищення рівня інвестиційної привабливості України;

- створення можливостей для працевлаштування;
- створення можливостей отримання житла на пільгових умовах;
- розвиток соціальних програми та підтримки населення.

Висновки до розділу 3

Економічний розвиток держави є запорукою зростання доходів її громадян. Реструктуризація економіки, відновлення та модернізація галузей, котрі постраждали внаслідок війни, сприятиме підвищенню виробничого потенціалу та створенню додаткових робочих місць, що забезпечить зростання доходів членів домогосподарств. Заходами реалізації економічної стратегії відбудови та розвитку післявоєнної економіки, спрямованої на підвищення рівня добробуту вітчизняних домогосподарств та зростання їх доходів є:

- відновлення та розвиток інфраструктури;
- забезпечення ефективності банківської системи та ринку кредитування;
- покращення інвестиційного клімату;
- застосування фіскальних стимулів.

Зростанню доходів домогосподарств України у післявоєнний період сприятиме розроблення та реалізація комплексної державної політики спрямованої як на відбудову та розвиток економіки загалом, так і на заохочення повернення українських біженців, їх адаптацію до умов післявоєнного життя шляхом:

- створення безпекових умов;
- реструктуризації економіки;
- створення сприятливого середовища для розвитку середнього та малого бізнесу;
- підвищення рівня інвестиційної привабливості України;
- створення можливостей для працевлаштування;
- створення можливостей отримання житла на пільгових умовах;
- розвиток соціальних програми та підтримки населення.

ВИСНОВКИ

Доходи населення є важливим показником, котрий найбільше відображає рівень життя громадян. Отримуючи у розпорядження доходи члени домогосподарств використовують їх для задоволення власних потреб. Для держави доходи домогосподарств є індикатором, який відображає соціально-економічний стан у державі. Зміни динаміки обсягів та пропорцій розподілу доходів домогосподарств впливають на підвищення або згладження соціальної напруги у суспільстві.

В нинішніх умовах, основним фактором, що впливає на функціонування держави, життєдіяльність її громадян та на формування доходів домогосподарств є війна, що призвело до руйнування цивільної та економічної інфраструктури, масової внутрішньої та зовнішньої міграції населення, призупинення або згорання виробництва суб'єктів господарювання на тимчасово окупованих територіях або там, де відбуваються активні бойові дії, від порушення логістичних та виробничих зв'язків постраждала вся економіка нашої держави. Спричинені війною наслідки призвели до значних втрат доходів населення.

Доходи вітчизняних домогосподарств упродовж 2017–2021 рр. стабільно зростали. Виявлено високий рівень поляризації доходів домогосподарств у територіальному розрізі: найбільше доходів отримують домогосподарства, котрі проживають у м. Києві (16,9–18,9% від загального обсягу доходів вітчизняних домогосподарств). Значна частина доходів населення припадає на Дніпропетровську область (9,3–9,5%), Харківську область (6,5–6,7%), Одеську область (5,8–6,1%), Львівську область (5,7–5,9%).

Домогосподарства Тернопільської області упродовж 2017–2021 рр. отримували менше до 2% від загального обсягу доходів вітчизняних домогосподарств. Нижчі показники доходів домогосподарств (порівняно із Тернопільською областю) характерні лише для Чернівецької області: 1,6–1,5%.

Основним джерелом доходів домогосподарств України є заробітна плата – 45,4–47,4% від загального обсягу доходів домогосподарств. Порівняльний аналіз середньої заробітної плати свідчить про нерівномірність оплати праці у розрізі сфер економічної діяльності: найвищий рівень середньомісячної заробітної плати характерний сфері інформації і телекомунікації та фінансовій і страховій діяльності. Натомість порівняно невисоку середньомісячну заробітну плату отримують працівники охорони здоров'я та освіти.

Значною питомою вагою у доходах домогосподарств вирізняється група соціальних трансфертів та допомог, частка яких у довоєнний період становила від 32,5% до 33,6%. Під час війни кількість людей, котрі потребують підтримки, у тому числі і матеріальної збільшується в рази. Так, за півтора роки війни чисельність осіб із інвалідністю зросла на 300 тисяч осіб у листопаді 2023 р. налічувала 3 мільйони осіб.

Відносно недавно (починаючи із 2014 р.) з'явилась нова категорія громадян – внутрішньо переміщені особи, кількість яких із початком повномасштабної війни зросла. Особи, котрі були змушені покинути місце постійного проживання, щоб захистити своє життя в умовах збройного конфлікту. Від початку війни понад 5 мільйонів наших співвітчизників були змушені переміститися в більш безпечні місця проживання при цьому вони втратили робочі місця та доходи для існування. Під час війни кількість людей, котрі потребують матеріальної підтримки збільшується і тому зростає важливість цього джерела доходів, особливо для внутрішньо переміщених осіб. Такі кошти є значимою фінансовою підтримкою таких осіб, яка сприяє подальшій реалізації трудового потенціалу.

Прибуток та змішаний дохід (переважно це доходи від підприємницької діяльності) упродовж 2017–2021 рр. коливався в межах 17,6–19,0% від загального обсягу доходів домогосподарств.

В умовах війни малий бізнес стикається з непростими викликами, такими як: економічна нестабільність, зменшення попиту на ринку, збільшення витрат на безпеку тощо. В таких умовах, державою запроваджено численні заходи

спрямовані на підтримку малого бізнесу серед яких: надання фінансової допомоги та доступу до кредитів за сприянням держави або міжнародних організацій для підтримання діяльності, запровадження податкових пільг (зменшення податкових ставок).

Доходи від власності серед інших доходів домогосподарств становили їх найменшу частину 2,3–3,1%, що можна пояснити недосконалістю законодавства, яке дає можливість доходам цієї групи залишатися у тіньовому секторі.

Члени домогосподарств України, особливо найбільш вразливі верстви громадян, платять високу ціну за наслідки російського вторгнення в Україну. За прогнозами Світового банку переміщення населення, руйнування житлових та промислових об'єктів та дестабілізацію економіки очікується зниження ВВП на 45,1%. Гинуть цивільні люди та мирне населення втрачає засоби до існування, понад 10 мільйонів українців у пошуках безпеки були змушені покинути свої домівки або навіть і свою країну. Бойові дії велися в 10 областях, де вироблялося близько 50% ВВП України. Війни зумовила дестабілізацію та руйнування виробництва, порушення торгівельних зв'язків, зниження обсягів інвестицій та втрати людського капіталу.

Війна завдала збитків не лише економіці країни, а й несе загрози зниження рівня життя українців. Аналітики Світового банку прогнозують, що рівень бідності може поширитися на 60% домогосподарств у 2023 р. Масштаби зниження рівня життя населення є нерівномірними у територіальному поширенні і залежать від активності бойових дій, окупації у різних регіонах України, а також і серед різних соціальних груп населення.

Вважаємо за доцільне розробити стратегію післявоєнного відновлення економіки України, яка сприятимуть підвищенню життєвого рівня громадян шляхом підвищення їх рівня доходів.

Заходами реалізації економічної стратегії відбудови та розвитку післявоєнної економіки, спрямованої на підвищення рівня добробуту вітчизняних домогосподарств та зростання їх доходів є:

- відновлення та розвиток інфраструктури;
- забезпечення ефективності банківської системи та ринку кредитування;
- покращення інвестиційного клімату;
- застосування фіскальних стимулів.

Економічний розвиток держави є запорукою зростання доходів її громадян. Реструктуризація економіки, відновлення та модернізація галузей, котрі постраждали внаслідок війни, сприятиме підвищенню виробничого потенціалу та створенню додаткових робочих місць, що забезпечить зростання доходів членів домогосподарств.

Основні напрями післявоєнної відбудови економіки мають забезпечити:

- відбудову знищених або пошкоджених унаслідок бойових дій майна та інфраструктури;
- відновлення економічної діяльності підприємств;
- створення умов для повернення в Україну та включення до економічних процесів біженців, внутрішньо-переміщених осіб;
- створення умов для стійкого економічного зростання.

Важливим джерелом післявоєнного відновлення України мають стати репарації від країни-агресора та фінансова допомога міжнародної спільноти. Україна сподівається отримати міжнародну допомогу для відбудови України від ЄС, урядів країн-партнерів.

Важливим напрямом для підвищення доходів населення у післявоєнний період є розвиток різноманітних соціальних програм та соціальна підтримка населення: забезпечення соціальних гарантій (підвищення рівня мінімальної зарплати та соціальних виплат, фінансова підтримка для вразливих верств населення) сприятимуть підняттю загального рівня доходів.

Створення сприятливих умов для повернення українських біженців в Україну є надзвичайно важливою умовою економічного розвитку держави. Особи з набутими прогресивними виробничими навичками, володіючи заощадженнями та інвестиційними коштами після повернення в Україну

створюватимуть умови для зростання трудових доходів членів домогосподарств.

Зростанню доходів домогосподарств України у післявоєнний період сприятиме розроблення та реалізація комплексної державної політики спрямованої як на відбудову та розвиток економіки загалом, так і на заохочення повернення українських біженців, їх адаптацію до умов післявоєнного життя шляхом:

- створення безпекових умов;
- реструктуризації економіки;
- створення сприятливого середовища для розвитку середнього та малого бізнесу;
- підвищення рівня інвестиційної привабливості України;
- створення можливостей для працевлаштування;
- створення можливостей отримання житла на пільгових умовах;
- розвиток соціальних програми та підтримки населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колеватова А. В., Кондрацька К. В. Роль та значення фінансів домогосподарств у ринковій економіці. *Modern Economics*. 2019. № 18 (2019). С. 55–60.
2. Швайко М. Л. Сучасні тенденції фінансів домогосподарств України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Економічна*. 2020. Вип. 98. С. 46–54.
3. Військові облигації – це твій внесок в поразку росії. URL: <https://bonds.gov.ua/>
4. Піжук О.І. Структурні зміни сукупних доходів домогосподарств України в умовах цифровізації. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1 (40). С. 153–158.
5. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 1. (відп. ред. С. В. Мочерний) та ін. Львів : Світ, 2005. 573 с.
6. Омельчук В. О. Доходи населення в концепції сталого розвитку: національний та регіональний виміри. *Економіка та держава*. 2020. № 12. С. 4–10.
7. Коваль С.Л. Доходи населення України та шляхи їх зростання *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму*: матеріали II міжн. науково-практичної конференції. м. Кам'янець-Подільський, Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. 2018. С. 90–93.
8. Панчишин С. Макроекономіка : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Либідь, 2002. 616 с.
9. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку: монографія. Київ: Знання, 2011. 431 с.
10. Андрейцева І. Доходи і якість життя населення України: сучасний стан. *Економіка та суспільство*, 2021. № 29. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-27>

11. Смовженко Т.С. Фінансова грамотність: навчальний посібник. Київ, 2013. 314 с.
12. *Фінанси*: підручник. / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. 2-ге вид. переробл. і доповн. Київ : Знання, 2012. 687 с.
13. Салига С. Я., Гнеушева В. О. Теоретичні підходи щодо визначення сутності фінансових ресурсів домогосподарств. *Сталий розвиток економіки*. 2013. №1. С. 87–91.
14. Формування системи управління доходами та витратами домогосподарств: монографія / Ліпич Л. Г., Івашко О. А., Мостенець С. В. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 204 с.
15. Доходи та умови життя населення: Статистичний щорічник України за 2021 рік / За редакцією І. Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2022. 447 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf
16. Скриньковський Р. М., Леськів С. Р. Формування доходів домогосподарств та їх вплив на рівень життя населення. *Агросвіт*. 2015. № 1. С. 25–29.
17. Коцюрубенко Г. М. Домінанти формування доходів домогосподарств в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6465>
18. Навроцький С.А., Петлін І.В. Система фінансового регулювання доходів домогосподарств у сучасних умовах. *Фінансовий простір*. 2013. № 3. С. 48–52.
19. Семенченко А. В. Регулювання доходів населення в контексті соціальної стратифікації суспільства: дис. канд. економ. наук (доктора філософії): спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика». Харків, 2017. 312 с.
20. Горин В. П., Сидор І. П. Чинники формування доходів населення в економіці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 24(2). С. 58–63.

21. Булавинець В. М. , Заклекта О. І. Нерівність доходів населення в Україні: чинники та сучасний стан. *Ефективна економіка*. 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5870>
22. Талавирия М.П., Дворник І.В., Македон Г.М. Формування макроекономічної рівноваги на ринку товарів та платних послуг. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2014. 255 с.
23. Ринок праці в умовах війни: тенденції та перспективи: Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/rynok-pratsi-v-umovakh-viyny-tendentsiyi-ta-perspektyvy>
24. Вплив кризи в Україні на сферу праці: попередні оцінки: Аналітична записка МОП. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-05/UKR_Brief%20note_11May-2022.pdf
25. Доходи та витрати населення у 2020 році: статистичний збірник / за ред. І. Никітіної. Київ, 2022. 91 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/02/doh_2020.pdf
26. Доходи та витрати населення у 2021 році: Експрес випуск. Державна служба статистики України. URL: <https://csrv2.ukrstat.gov.ua/express/expr2022/03/29.pdf>
27. Доходи та витрати населення по регіонах у 2021 році: Експрес випуск. Державна служба статистики України. URL: https://ifstat.gov.ua/NEW_PAGE/NEW_2022/NEW_ex_DS/31.doc
28. Статистичний щорічник України за 2021 рік / За редакцією І. Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України. 2022. 447 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf
29. Мінімальна зарплата в Україні з 2000 по 2023 рр. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>
30. Коваль С. Л., Грицишина Л.І. Особливості формування фінансових ресурсів домогосподарств у сучасних умовах. *Світ фінансів*. 2020. № 4 (65). С. 131–143.

31. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників Статистичний збірник «Регіони України» 2021 р. Частина 1. / За ред. Ігоря Вернера. Київ, 2022. 276 с.
32. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності: Статистичний щорічник України за 2016 рік / Держ. служба статистики України. За ред. І.Є. Вернера. Київ, 2017. С. 71.
33. Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації: Аналітична записка Центру Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>
34. Розмір заробітної плати у вакансіях. Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/69>.
35. Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд червень 2022 року. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-06.pdf?v=4.
36. Нестача вакансій та урізані зарплати: як війна в Україні впливає на ринок праці. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/nestacha-vakansiy-ta-urizani-zarplaty-iaak-viyna-v-ukrayini-vplyvaye-na-rynok-pratsi/#:~:text=Загалом%2C%20за%20>
37. Які зарплати пропонують під час війни? URL: <https://eba.com.ua/yaki-zarplaty-proponuyut-pid-chas-vijny/>
38. Павлюк Т., Юрчик І. Система соціального захисту найбільш вразливих верств населення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-63>.
39. Бондар М. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10>
40. Дмитренко Е., Дмитренко Ю. Особливості фінансового, правового та організаційного забезпечення соціального захисту громадян в умовах

- євроінтеграції України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. № 3(44). С. 234–242. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.44.2022.3655>
41. Коваль С.Л. Система державного соціального страхування: досвід України та Німеччини. *Світ фінансів*. 2018. № 2 (55). С. 67–77. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/31332/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C.pdf>
42. Методологічні пояснення: Державна служба статистики України. URL: https://ifstat.gov.ua/STAT/m_doxn1.htm
43. Соціальні послуги в умовах війни: нові зміни та виклики: Лабораторія законодавчих ініціатив. 06.11.2023 р. <https://decentralization.gov.ua/news/17395>
44. Юрчик Г. М., Самолюк, Н. М. *Доходи населення: теоретичний аспект, структурно-динамічні особливості формування в Україні*. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2022. № 4 (100). С. 222–240.
45. Допомога, відновлення та стійка відбудова Надання допомоги Україні у задоволенні невідкладних та середньострокових економічних потреб: Неофіційний концептуальний документ, підготовлений працівниками Групи Світового банку Представлений в якості контексту для Міністерського круглого столу на підтримку України на Весняних зборах МВФ і Світового банку 2022 року. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099547405052230400/pdf/IDU063b2f81900861047a70b5540e3e950f93a8c.pdf>
46. Барометр якості життя 2023: Аналітичний звіт Gradus Research. Травень 2023. URL: <https://gradus.app/ru/order-success/>
47. Любченко О. Ключові завдання для економічного зростання України. URL: https://lb.ua/economics/2021/07/21/489874_klyuchovi_zavdannya_ekonomichnogo.html
48. Сидорчук А., Кириленко О., Коваль С., Сидор І. (2022). Аналіз витрат як складова оцінки фінансового стану домогосподарств. *Financial and Credit*

Activity Problems of Theory and Practice, 3(44), 82–91. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.44.2022.3786>

49. Богдан Т. Відбудова економіки: напрямки, важелі, інститути URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/25/686208/>

50. Богдан Т. Як повернути українських біженців додому після війни. 28.12.2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/28/695503/>

51. Коваль С., Коневич І. Теоретичні підходи до трактування доходів домогосподарств. *Актуальні питання фінансової теорії та практики: збірник матер. десятої заочно-дистанційній Інтернет-конференції студентів та молодих вчених (м. Тернопіль, 26 квітня 2023 р.) Ч. 2.*

52. Коневич І. Особливості формування доходів вітчизняних домогосподарств у сучасних умовах. *Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Вип. 3. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 126 с.*